

A-2133

Loodus-

rahvastest.

Professor
Dr. F. N a k e l i
järel.

Piltitega.

Hind 15 kop.

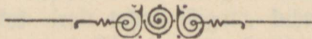
Duplum

Loaduse-rahwastest.

Professor Dr. J. Nabel'i järel.

Wiltitega.

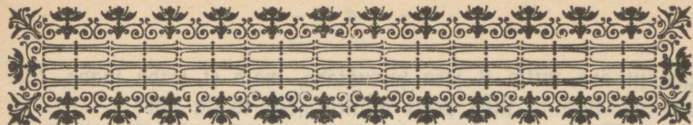

R. Koppeli trükk ja kirjastus, Surjewis.

Дозволено цензурою — Юрьевъ, 1 Декабря 1903 г.

A-2133.

765

Mis waba inimest ka huwitab.

Inimene elab igalpool maakeral, kus ta elamine veel wähegi wõimalik on; ka sinnagi püüab ta tungida, kuhu ta pikemaks ajaks ei saa elama asuda, waid kus ta ainult ajutiselt wõib wiibida. Tung, kõike tundma õppida, ajab paljud inimesi ühest kohast teise rändama, kui ka sündimise-kohast enamiste kõige armsamaks jääb ja sinna wiimaks tagasi soowitakse minna — wähemalt surema.

Suure hoolega õpitakse ka kaugele, wõeraste rahwaste keeli tundma ja asutakse nende jekka ajutiselt elama, et neid siis põhjalikumalt tundma õppida ja ka kaasinimesi veel wähe-tuntud rahwa elu-oluga ligemalt tutwustada. Et looduserahwastel ehk nõndanimetatud metsrahwastel wõeraste wastu umbusaldus sagedaste wäga suur on, siis lähewad reisijate katsed, ennast nende eluga ligemalt tutwustada, sagedaste nurja ja reisijad kaotawad sellejuures ka elugi. See ei kohuta teisi mitte tagasi, kuni wiimaks eesmärgile jõutakse. Mitte kulla- wõi mõne muu waranduse himu ei kihuta niisuguseid reisijaid, looduse- ja rahwaste elu uurijaid taga, waid teadmise-himu. Sagedaste kulutawad nad terwe waranduse, millega nad lahedalt saaks ära elada, mõne uurimise otstarbeks ettewõtawa reisi ettevalmistamise peale ära. Looduse- ja rahwaste elu uurijate kannul käib enamiste küll nende kari, kes sealt tahab lõigata, kuhu nad ei ole küllwanud ja need kurnawad siis looduserahwad üdini wälja.

Zuba inimese loomus on see, et ta sellega ei lepi, mis ta harilikult näeb ja juhtumise-kombel tundma õpib, waid ta soow käib temale tundmata olude järele ja ta püüab nähtuste põhjusteni tungida. Misjuguise uudishimuga waatleb, näituseks, wähegi terasem laps temale tundmata ümbrust ja huwitusega tutwustab ta ennast temale tundmata asjadega. Ta lõhub oma män-

guasju ära, mitte et seda purustada, waid et teada saada, kuidas see, mis ta juba pealt tunneb, seest wälja näeb.

Maakera ja ta ümbruse uurimisel tungitakse nii sügawale maa sisse, nagu iganes wõimalik, et maa sisekonda (õigmine küll ta sügawamal-olewat koort, sest et sisekonnani ei jõuta) tundma õppida; lõpmata waewaga ning elu kaalu peale pandes, ronitakse kõrgete mägede otja, et sealt pilwede peale alla waadata jne. Ohulaew kannab julged uurijad kõrgele õhuriiki, kuhu elawad olewused muudu enam ei saa. Warandusi sealt ei otsita, waid teadmise-himu kihutab inimest alalõpmata uusi abinõusid wälja mõtlema, kuidas seda himu kustutada. Raotab üks katsete juures elu, astuwad teised ta asemele, kuni soowitud eesmärgile saadakse. Sinna ei jääda aga pikemaks ajaks seisma, waid tungitakse jälle edasi. Igalpool maa peal ja maa sees, kuni pilwedeni ja pealpool pilwi, leiab waba inimene midagi, mis teda huwitab, mis elu, maapealse elu, elamise-wäärilisemaks teeb.

Teistjulgune lugu on nende inimestega, keda tööga üleliigselt koormatakse, tööga, mille paremat wilja mitte töötajaja ei maitse, waid teised. Et neid koorma all mahawajumise wõi armuta koormajatele wastuhakkamise eest hoida, trööstitakse koormatuid sellega, et maapealne elu ainult hädaorg öeldakse olewat ja seletatakse, et mida rängem siin rist olla, seda suurem rõõm pärast surma. Kõik maapealne elu ja püüdmised, peale õnuse ihaldamise, tunnistatakse tühiseks ja kästakse filmi ning lootust ainult taewa poole pöörda. Seda ei nõua mitte õpetuse-andjad, waid nende „wagaduse warjufandjad,“ nagu lauluisa Kreuzwald neid nimetab.

Niisugusel seisukorral, kus maapealne elu ja inimese ümbrus inimest ei tohi huwitada, hoiti rahwaid, ka meie rahwast, kaua aega; niisugust mõtlemise-wiisi püütakse ka praegu, kus iganes wõimalik, alal hoida. Kirikus ja pärastistel aegadel ka koolis tutwustati rahwast hoolega küll sellega, kuidas oodetaw elu pärast surma kas taewas wõi põrgus sujuneb, aga sellest, kuidas meie kaasinimesed kaugemal elawad, ei arwatud tarwis olewat rahwale tõtt teada anda. Kuidas patused paganad ja nende patune elu ainult taewa poole igatsejaid ja põrgut kartjaid ka huwitada tohtiswadki. . .

Waba inimesele saab aga terve maailm nagu koduks, mis teda huwitab ja mida ta tundma püüab õppida. Ka meie,

eeftlaseb, ei lepi enam sellega, mis misjonärid ja nende teele-
saatjad meile looduserahwastest seletawad, waid meie õpime
neid niüüd erapooletute reisijate ja uurijate kirjatööde järele
tundma. Misjonärid, kes looduserahwaste waimu walgusta-
miseks — nagu nad seda ise nimetawad — igal pool raha
koguwad, teewad nad oma kirjeldustes sagedaste palju muste-
maks, kui nad tõepoolest on. Wäga koledate piltide etteto-
misega loodetakse nende peale, kelle käest raha tahetakse, nii
mõjuda, et need hirmsa häda kaotamiseks oma käe sügawamale
rahakotti pistaks. See läheb enamiste ka hästi korda, sest nõn-
da-nimetatud pimedate paganate heaks ohwerdatakse sagedaste
enam, kui naabri heaks, kellest selgesti teatakse, et ta kehaliselt ja
waimliselt teiste abt tarwitab. — Heidame käes-olewas raamatus
mõne pilgugi nende meie ees mustaks-tõrwatud paganate peale.
Erapooletult on siin nende häid ja halbu külgi ette püütud tuua,
et nendele mitte ülekohut teha, aga ka mitte kiita, mis kiituse-
wääriline ei ole.

M. R.

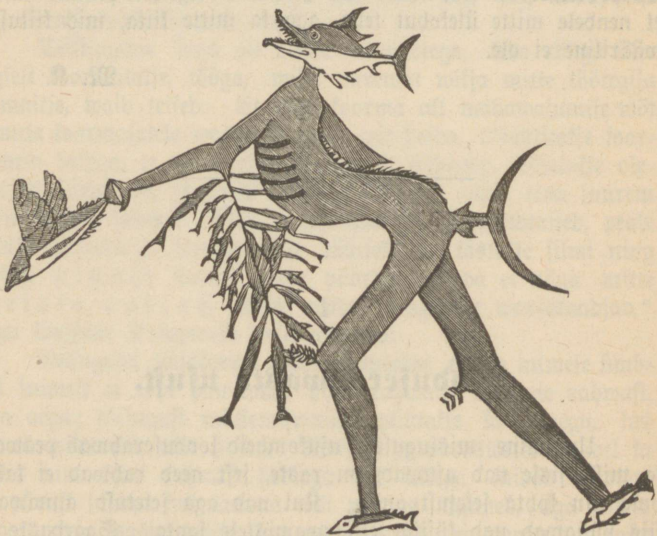
I.

Looduserahwaste usust.

Uurimine, misjuguiseid usukombeid looduserahwad peawad
ja mille sisse nad usuwad, on raste, sest need rahwad ei taha
oma usu kohta seletust anda. Kui nad aga seletust annawad,
siis püüawad nad küsijat eksiarmamistele saata. Sagedaste ei
ole seletuse-andmine ka kerge, sest et seletaja enese peas asja
kohta selgust ei leidu. Kui ristiusku basutode käest kord küsiti,
mis nad siis, kui nad alles paganad oliwad, Jumalast mõt-
lesiwad, wastasiwad basutod: „Meie ei mõtelnud Jumalast
midagi, aga und nägime temast küll.“ Suuremad usuasjade
tundjad on rahwa wanemad. Need hoiawad aga seda, mida

nad teavad, saladuses, iseäranis võeraste eest, sest et nad niisuguste asjade avaldamist pühaduse teotamiseks peavad.

Meie ei tohi aga looduserahwaste aimamisi ja arvamisi usuasjus liig alatuks lugeda. Mõned on arwanud, et looduse-rahwastel usku ei olegi, wõi et iga inimene seda usub, mida ta ise tahab. Niisugused arwamised ei ole õiged. Rahwaste-teadus ei tunne ühtegi usuta rahwast, küll aga niisuguseid rahwaid, kellel usk alles nõnda ütelda lapselingades on, kus usuõpetus mõttetarkusega, teadusega, ajaloo ja rahwaluulega ühendatult koos seisab ja kus nõid, ettekuulutaja, preester ühtlasi ka arst, mõttetark, luuletaja jne. on. Täitja uskumata olekut leita!se küll kultuura-rahwaste juurest, ialgi ei ole aga looduse-rahwad täitja uskmatad. See nähtus tuleb sellest, et haritud inimestel teadus usu aset täidab, kuna wiimastel usk niisuguste

Nõnda kujutawad melaneesierid enesele üht meres-elawat waimu ette. Melaneesierid on Austraalia saarestikkude elanikud, kes Malai keelt räägiwad. Sagebaste rahutu meri, mille lainetamise ja tormil mäsamise loomulikka põhjuseid nad ei tunne, piirab neid, kui saarte elanikka, igalpool ümber, ja siis näitab koguni arusaadaw, et meres üleloomulised olewused arwatakse elawat, kes seda korda peawad saatma, mis inimestel wõimata on.

nähtuste seletajaks peab olema, mida teaduslikelt ära ei osata seletada.

Inimene, olgu ta metsmees või haritlane, tahab iga sündmuse põhjust või tegijat teada. See teada=tahtmine on teadusehimu ja usu tekitaja. Looduses sünnib palju, mis inimesele, kellel teadus puudub, arusaamata, mõistatusline on. Sellest tuleb, et inimesed loodusenähtusi auustama hakkavad ja eluta asjades hinge arvavad asuwat. Dajakid arvavad igal taimel hinge olevat. Mädaneb riis ära, siis läheb hing wälja, võib aga teises ilmas uuesti leha saada ja toiduks olla. Põhjuse ja mõju seaduse walesti tarwitamine teeb, et looduse= nähtuste ja inimeste hingede wahel kokkupuutumist arwatakse olevat, kuni inimese hinged ise wiimaks põhjusewajaduse köidikutesse langewad.

Isadelt päritud seletuste ja oma arwamiste hulgast õiget otsust otsides, köidab süüta looduselaps enese siis wiimaks usuwõrku täitsa kinni, nti et ta wäljapeasmise=teed kusa= gilt ei leia. Sellest tuleb, et looduseinimene oma luuletatud warjusi kartma hakkab ja pimedas öös enam saladuslist arwab olevat, kui halwaste kaswatatud laps seda usub. Felkin kirjutas Niluse jõe alguse ligikonna elanikkudest, et need öösel sugugi et taha wäljas läia, sest et nad metselajaid ja kuu halba mõju kardawad. Nad kardawad ka päewa ajal nägemata wõimu ja arvawad, et mitu päewa nädalas õnnetusepäewad on, mil kõiksugu hädaohud inimest ähwardawad.

Mitte aga ainult loodus ei ole saladusline, waid ka inimese kätetööd. Vääne=afriklased peawad, näituseks, täis=kirjutatud paberilehte nõiduseasjaks.

Kui reisija Buchholz kord ühe raskesti haawatud haige haawu sidus, kuskus tal taskust tükk paberit wälja, ilma ei ta ise seda oleks tähele pannud. Kui ta pärast haiget waatama tahtis minna, leidis ta, et haige majast wälja oli kolinud, sest — maja olla ära nõlutud. Paberitükk anti pühalikult tagasi. Teine kord saatsiwad neegrid saadiku Buchholzi juurde ja last=siwad paluda, et ta oma jalutuslätikul paberitükikesi latali et pilluks ja sel wiisil teesid ja muid kohtasi niisugusels ei teeks, kus teised inimesed läia ei toht.

Mit on looduserahwastel loodus ja kõik asjad hingelised, waimusi täis. Kus hinge, waimu või jumalat weel ei ole, sinna luuakse nad, ja ajajooksul läheb jumalate loomine ter=

geks ja armiaks, iseäranis seal, kus arwatakse, et hinged edasi elawad ja ka maailmaga ühendusesse jääwad.

Tähtsaks hallitaks, kust waimusi miljonite kaupa üles tõuseb, on muutused inimeses eneses ja ta ligidalt sugulastes. Uni, haigus ja surm on saladusrikkad sündmused, mis looduseinimesele iseäranis põhjust annawad waimude riigiga tegemist teha. Sellest kaswab ebajumalate-ust wälja. Hinged seisawad kõiksugu asjadega ühenduses ja asuwad asjade sisse elama. Et waimudest kasu saada, walmistatakse nendele eluforterid. Mida imelikum mõni asi on, seda paremine kõlbab ta waimu eluforteriks. Asja juurus ei ole sellejuures mõeduandew. Asjad, millel waim sees wõi waimu wägi juures, pannakse sagedaste kaela rippuma.

Kus rahwas oma hariduse poolest jumalate walmistamises kõrgemal on, seal tehakse puust, metallist, sawist wõi tuhast esiwanema kuju ja seatakse majasse wõi hāua āarde seisma. Ebajumal, esimejel astmel, on siis juba walmis. Mõnes kohas ehitatakse niisuguste kujude jaoks ka onnid, et kujudel ja ühes nendega hingedel oma asupaik oleks. Need onnid on templite eelkäijad. Et onnid matusepaikade ligi ehi-

Ebajumala = kuju Une-Meremaalt. Põhjoonis alalhoidud „jumal“ on atnult pool suurem, kui ta selle pildi peal on kujutatud. Nii on ta siis, teiste jumalatega võrreldes, õige wäikene. Et ta pea keha kohta aga hästi suur on, küll tal siis ikka hästi tarkust ajus on.

Ka sõrmed on tal hästi pikaks sirgunud — et tea, kas oma auustajatele andide jagamisest, wõi paljude andide wastuwõtmisest? Küllap wist ikka wõtmisest, sest ta ei näe sugugi nii lahke wälja, et ta ka midagi head tahaks ära anda.

tatakse, siis annavad nad niisamuti, kui meie firikud, mis furnuaia keskel seisavad wõt enne on seisnud, tunnistust, kuidas furnute hingede eest hoolitsemine ja Sumala auustamine ligidalt kokku puutuwad.

Mõned looduserahwad ehitawad hingede jaoks ainult majad, ilma et majade sisse pilita ja kujukid paneksiwad.

Nii ei ole ebajumalate-kujud esite muud midagi, kui surnud esivanemate kujud. Kuju püütakse harilikult niisugune teha, kui surnu oma wälimuse poolest oli, et aga nikerdaja kujukalmistamise-kunstis nõrk on ja tal ka hääd tööriistu ei ole, siis on kujud sagedaste waewasemad, kui meil laste nikerdufed.

* * *

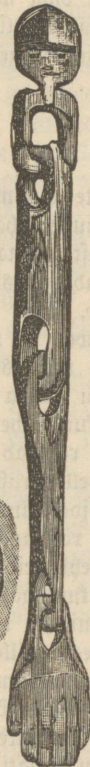
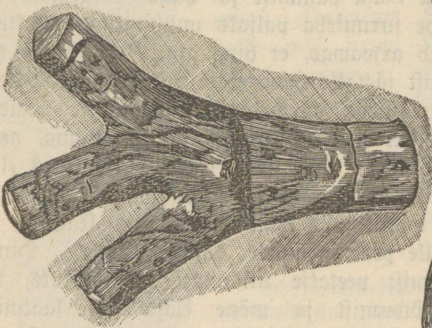
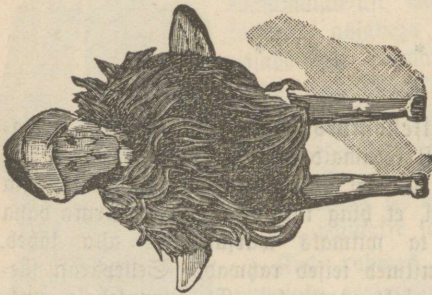
Rahwaste **matmisekõrbed** on ka tükk usku. Arwatakse, et hing surnukehast sedamaid ära ei lahtu, ehk et ta tehaga ka pärast surma kuidagi ühenduses seisab. Poliineesia elanikud ütlewad selgesti, et hing tükk aega pärast surma haua ümber hulgub, kuni ta wiimaks warjude-riiki alla läheb. Sedasama usuwad ka mitmed teised rahwad. Sellepärast jätakse surnukeha mõneks ajaks matmata. Et surnukehale mitmesuguseid asju hauda lasta pannakse ja haud kõrgemaks tehakse, näitab, kui wähe surnukeha paljaks mullatükiks peetakse.

Mitmed rahwad arwawad, et hing ajuti keha sisse tagasi tuleb. Sellepärast jätakse haua sisse aut ja wiitakse aegajalt jõoki ja jooki surnukeha kõrwale wõi walatakse hauda. Hing wõib ka rändamisel teiste inimeste sisse minna, neile hukatust tuua ehk neid kõrge auu sisse tõsta. Ugandas elab iga nõia sees kuningahing. Et hing ei puhka, kuni ta keha hauas on, tunnistab lootrit, mis hauakünka peale seatakse, ja põhjamaadel regit, mille peal surnukeha hauda wiitakse. Hinge keha sisse tagasiinõidumist peetakse niisamuti wõimalikuks, kui hinge kehast wäljanõidumist ja mõne elaja sisse saatmist. Kõha üle, kus surnute hinged wiibiwad, ei arwa looduserahwaste segane usk alati aruandmist tarwis olewat. Kuidas hinged allilmas käisiwad ja selle walitsejat petsiwad, sellest teawad aga paljud looduserahwad jutustada.

Nagu surma, nii peetakse ka elu, sünnitamist ja sündimist mõistatuslisteks ja üleloomulisteks sündmusteks. Selle-

pärast pidustatakse ka sündimise, täisealijeks = jaamise ja abi-
elusse=heitmise päewa iseäranis pühaltult.

Teise ilma tasudest ja nuhtlustest ei tea
looduserahwad midagi. Küll aga arvatakse ka teises ilmas
feisustel wahed olewat, nii et kes siin herra, see ka seal herra
auu sees on. Mlmas teises ilmas elawad alamate hinged,
kes mängust ja kisast lõbu otsiwad, ülemas aga walitseb rahu
ja seal asuwad peameeste hinged.

—
Mmurt jõe ääres elawate goldide ebajumalad ja arsttõmme-abinõud.
Sgal linnul oma laul. — Selle rahwa kaitsejad on küll juba litg lihtlabaajed,
aga küll uad siis ilmarmuta kõrwale heidetaste, kui uad ka uirikka enam et taha
atdata. Et kõrkõugu jumalaid wäga palju on, kes nendele siis ka igauhele toreda,
iseiuguse tuju ja kallid ehted jõuab muretsjeda; hea leegit, kui lihtne tujuwalms
saab. Nagu ilmas lihtjaid: tutmest on, ntt wõib ka lihtjaid jumalaid olla.

Looduse wägede awaldused mõjuwad wäge-
waste looduserahwaste peale. Inimene wõrdleb wägewat loo-
dust iseenesega ja hakkab oma nõrkust tundata. Mägi, mis

madalikus seisab, on saladusrikas; mets on waimusi täis; marud, maawärisemised, tulemäed awaldawad kohutawat mõju, niisamuti ka täherikas taewas,

Rõik, isegi wõsamehed ja Austraalia päriselanikud on tähtedele nimesed annud. Päikese soojendawat mõju pidi tänuga tuntama, külmematel maadel enam kui soojal maal. Sellepärast on ka päikest auustawaid rahwaid palju, iseäranis põlluharijate rahwaste keskel; isegi Lapimaa šamani nõiatrummi peale on päikese pilt maalitud. Päikese auustamise kaugas läib tule pühaks pidamine. Mõnes kohas auustatakse tuld selle läbi, et teda ära ei lasta kustuda ja ta põlema-panemisel iseäralisi sõnu loetakse. Jaapanlane wiib uuel aastal pühalikult tuld oma majasse ja ka wenelane (Tambowi maak.) kannab niipalju tuhka, kui võimalik ja veel mõned kiwid uude majasse, sest et see õnne toowat.

Majanduslistes asjus on p õ u d ja w i h m tähtsad, mis inimesi põnewale ootmisele ja lootmisele sunnivad. Mitmed rahwad usuvad, et neid palwete ja waimude läbi võimalik on teha, sellepärast on paljudel rahwastel oma wihma- ja päikesepaiste tegijad.

Ka l o o m a d leiawad auustamist. Šaman läib loomadega nagu omasarnastega ümber, paneb enesele põdra sarwed pähe, joob koera werd, tühjust looma kujukst, lasseb enese kohal puust linda heljuda ja ohwerdab jõejumalale kalakujulise riista. Loomi peetakse mõnes kohas ka suguharu wõi peamehe esiwanematelks. Indias leidub usku, et inimene ahwist on sündinud, ja jaapanlastelgi oli kord oma püha ahw. Inimese liha sööjad metsrahwad peawad endid murdjate elajate sugulasteks ja kannawad niijuguste elajate eest suurt hoolt, näit. peetakse mõnes kohas krokodilisi pühades tiikides.

U s k ü h e, t a e w a ja m a a l o o j a S u m a l a sisse ei teki loodusrahwaste juures ialgi kõige enne. Esiwanemate waimude auustamisega algab jumalate-usk ja läheb aegamööda ifka wägewamate waimude juurde. Surnute hingedel peawad ju ka walitsejad olema, kes neid hingesi juhutada wõiwad. Walitsejateks on muidugi fiinsed herrad ka teises ilmas kõige parajamad. Nii tekiwad esite alamad, siis ülemad waimud ja wiimaks luuakse ka ülematele oma walitseja. Et wägew waim ühes kohas olles mitmes kohas wõiks mõju awaldada, siis peab ta maailmast kõrgemal seisma. Meelespidamise-wõim

nõrkus, muretseb' elle eest, et see wägew waim oma maapeal-
sed juured täitsa järe/taotab. Nii jootsewad usu otsad ühe
wägewa olewuse peale kokku ja kõikide looduserahwaste juures
kuuleme kõigewägewama nime, aga ainult taja ja segaselt.
Sagedaste peetakse kõige ülemat waimu ainult wanemaks, sur-
nud sugukonna liikmete hingede walitsejaks.

Buust nikerdatud jumalad Tahitti saarelt. Bildi peal üks küm-
nendit osa tõsisest suurusest. — Di jah, kelmine õige kehakas isand —
wõi on ta emand? Mine ja jumalate sugu ka weel tea. Et lapsed
ta leha kaunistawad, sellejärele ei wõi weel mingit kindlat otjust teha.
— Suure näoga wäikesel jumalal on koguni witsakimp käes, nagu
mõnel wanaaegsel õpemeistril. Küll ta sellega wastikutele watti an-
nab. Et iga litge, mida rohkesti tarwitatakse, hästi suureks patsub,
siis peab selle jumala suure suu järele küll otjustama, et ta emane on.

Ilmaliku ja waimuliku wõimu ühendust on
kõikide rahwaste juures leida. Peamehe wõim on puudulik,
kui tal nõiduswõimu ei ole, mida ta ise wõi oma preestrite

läbi tarvitab. Wihmategemis nurjamine. Wõib würsti auu täitsa ära häwitada. Näitusi, kuidas würstid langešiwad, sest et nende nõidumisel järeldufi et olnud, annab Afrika küllalt. Teiselt poolt ei wõi aga würstil paremat toetust olla, kui esiwanemate auustamine. Würstid ja langelased tõstetakse jumalate jekka ja jesseläbi kindlustatakse wõimu-pärijate seisukorda. Nii segatakse ilmalikud ja waimulikud käšud kokku ja kawal waimulik teeb ühes würstiga rahwa mõistuse uustamiseks tööd. On peamees püha mees, siis on ta seaduste wastu effimine patt.

Wahetegemine hea ja kurja wahel on tšeenesest tekkinud. Loodus annab kahjulikku ja kasulikku. Tänutundmus hea wastu täidab ikka ja jälle inimese südant. Keegi peab nägemata heategija olema. Kui siis arwama hakatakse, et esiwanema hing see on, kes head teeb, siis on juba usk hea waimu sisse walmis.

Preester on waimude ja inimeste wahemees. Selleks kõlbab ta siis kõige paremine, kui ta teistest inimestest waimliselt lahku läheb, waimuhaige, langetõbine ja wiirastuste nägija on.

Et harilikust surelikust preester saaks, peab tal wana hing wälja minema ja uus sisse tulema. Keda jumal armastab, selle wiib ta metsa ja matab ta templisse maha, wahest mitmeks aastaks. Kui ärawiidud mees siis üles ärkab, hakkab ta sööma ja jooma nagu ennegi, aga ta mõistus on kadunud ja wana preester peab teda nagu wäikest last kaswatama ja õpetama, kuni tark walmis on.

Preestri kunsti tähtsam osa on walmudega läbikäimine, aga et preester ka nõid on, siis peab tema kõik teadma, mäletama ja aimama. Mõnigi europlane on ta arstirohtude mõjust lugu pidama õppinud. Nõia-seisus on arstiseisuse kõrgem aste. Enam kui taime- ja elajate-riigist saadud loomulikud rohud, mõjub arstide ja arstitawate arwamise järele nõiduse jõud, mis mitte ainult haigusi, waid ka armastust, wiha, kadestust jne. wõib kaotada ja kaswatada.

Arwamine, et üks wõi teine igapäewane sündmus midagi head wõi halba ette kuulutab, on laialt maksew. Doome siin ainult mõned näitused. Rahwid usuwad, et piima-söömine müristamise-ajal wälku ligi tõmbab. Kes wõeras külas piima sõi, saadab seal kuriteo

lorda. Päewal pärast rahesadu ei tohi põlbu harida. Kui jeda keeldu tähele ei panda, siis hakkab uuesti rahet sadama. Kufelaul enne keskööd kuulutab inimese wõi elaja surma ette. Niisamasugune halb tähendus on koera wõi wafika hüppamisel maja ligidal. Kes leopardi nurrufarwasi kogemata juhtub ära sööma, see jääb haigeks ja sureb ära, kes aga neid farwasi ühes leopardi lihaga sööb, see läheb julgeteks ja tal on jahil hea õnn. Astub keegi õhaka peale, siis peab ta õhakaft sööma, et teine lord enam ei astuks.

Kas on usud ütsifult tekinud, wõi on nad ühest kändu wõrsunud, siin patsusi põesaid, seal fiduraid witsu ajades? Mis on uskudes terve inimese-soo, mis ütsifu rahwa omandus?

Rõigepealt on hingede elamise ja esiwanemate hingede auustamise-ust üleüldiselt inimlik. Matmise-kombetest näeme, et nad igalpool enam-wähem ühesugused on. Nendest kombetest oleks wõimalik üleüldiselt looduserahwaste „hingede elamise-ustu“ kokku seada. Usuga, et kõik loodus waimusi täis on, on lugu niisamasugune. Teises kohas on küll teistel asjadel waim, aga hallikas, kust see ust tuleb, on üks ja seesama. Sellepärast on ka inimesed, kes waimudega tegemist teewad, kõikide rahwaste juures omas olemises ja ka abinõude tarwitamise poolest üksteise sarnased.

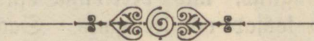
T a e w a f t arwatakse kas taewas wõi päikeses olewat. Loomise-loos on pätkene taewa abimees. Maa on alamat seltsi olemus, ta on ifka taewa naine, kes taewaga ühenduses olles kõik sünnitas, mis olemas on, iseäranis inimesed. Walguse ja taewajumal, looja ja heategija elab idas, kus mehhiolased walgusemaa arwasiwad olewat, sagedaste ka läänes, kus õnsate saared loojaminewa päikese punas paistwat.

W a e w a l t leidub L o o m i s e = l u g u, kus ühest iseäralisest puust juttu ei ole. Ta seisab taewa ja maa wahel, jumalad käiwad teda mööda alla ja hinged lähewad taewa.

Braegused inimesed on paljude uskude järele ainult teine, hiljem-loodud sugu, kuna e s i m e n e inimesesugu suure õnnetuse, taewa mahatukkmise wõi weeuputuse läbi hukka on saanud. Cameron kuulis Dilolo järwe ääres, et selle järwe põhjas inimesed elawat. Terwe küla ei olla ühele kerjusele midagi annud ja sellepärast olla ta kõige täiega maa sisse wajunud. Üksainus küla elanik, kes kerjuse peale halastanud, peasnud ühes oma sugulastega ära. Niisugust muinasjuttu räägitakse

ka mujal. Tahtmata tuleb Noa wõi Loti lugu meelde. Wesi arwatakse üleüldse elanikka täis olewat.

Kui kõikide looduserahwaste uskude peale waatame, siis seisame nagu ühe wanaaegse maja waremete ees, mille wahel jumalad ja waimud mitmesugusel kujul ümber hulguwad. Tuleb arwata, et iga rahwas oma usu osalt ise on loonud, osalt aga ühisest hallikast saanud. Nagu taimi ühest maast teise kantakse, nii rändawad ka ebausukombed ühe rahwa juurest teise juurde. Teel ja uuel asukohal muutuwad need kombed enamiste ümber, nii et neid esimese waatamisega raske on ära tunda. Suurelt osalt tekkivad aga ka niisugused kombed iga rahwa juures iseseiswalt ja et inimene igalpool oma waimu poolest enam-wähem ühesugune on, siis on raske wahet teha, mida ta ise on loonud ja mida ta wõeraste käest on omandanud. Näituseks kardetakse kurja filma Indias, Araabias, Põhja-Amerikas ja Europas. Kõikides nendes kohtades ustakse ka, et käsi ja hobuseraud kurja filma wastu rohuks on. Marokkos panewad naisterahwad leinamise ajal ja pärast haigust oma juukseid puu otsa. Niisugust „juukse ohwerdamist“ leidub kõikidest maailma-jagudest, ehk küll mitmesugusel kujul. Niisamuti on „ümberkõikamine“ laialt kombeks saanud.

II.

P e r e k o n n a = e l u .

Kõige ühiskondlise ja riiklise elu alus on perekond." Selle alus on aga majapidamine, kus lapsed ühisel jõul üles kaswatatakse. Niisugune majapidamine teeb abielu tarwiliseks. Abielu on siis ka kõikide rahwaste juurest leida. Olgu küll, et paljude rahwaste juures meestel hulk naisi ja ka naistel mitu meest on, siiski algab perekonna-asutamine ikka ühe mehe ja ühe naisterahwa ühendusest. Üks naine jääb ka auu poolest ikka esimeseks ja selle naise lastel on suuremad õigused, kui järgmiste naiste lastel. Takistust loomuliku abielu edenemisele

teeb see, et igalpool naisi ja mehi ühepalju ei ole. Orjade pidamine ja sellega ühenduses olev naiste röövimine, laste tapmine, sõjad ja rändamised teevad sagedaste, et naisterahwaste arw meeste arwust suuremaks kaswab. Ugandas, näituseks, tuleb iga seitsme naise kohta ainult üks meest ja ka poolharitud Paraguas oli pärast laua-kestwat sõda a. 1883 naisterahwaid 345-tuhande elaniku hulgas kakskolmandikku. Niiuguse seisukorra järelsus on paljude naiste pidamine. Meeste küllust juhtub harwemine.

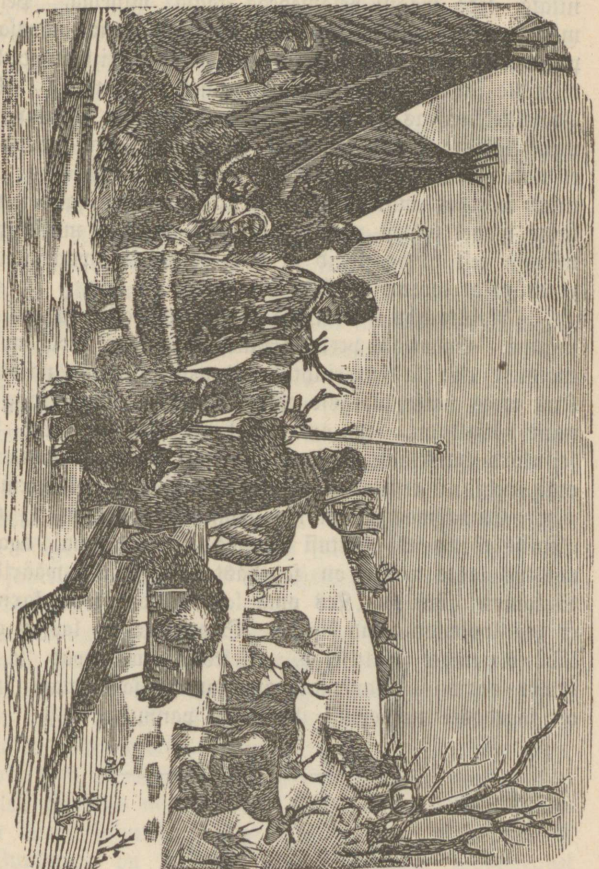
Rigidalt sugulastega abielusje-heitmine on sealgi, kus rahwas alles õige madalal hariduse-astmel seisab, keelatud. Mõnede suguharude juures ei tohi mehed üleüldse oma suguharust naist wõtta. Kes leelu wastu esrib, seda nuheldakse surmaga.

Pärimise-õiguse asjus lähewad kumbed lahku. Mõnes kohas on emal laste üle suuremad õigused kui isal, teistes kohades aga on isa õigused suuremad. Suurema hulga rahwaste juures on kõige wanemal pojalt perekonnas nii suur woli, et isegi wanaks-jäänud wanemad wanema poja käsu all on. Mõnede rahwaste juures on aga nooremal pojalt kõige suuremad õigused. Seal on ema ja maja kasude eest muretsetud.

Abielusje-heitmise kombetes on endise aja jälgi weel praegu leida. Ringitus, mis perekonna asutaja poolt mörtsja isale antakse, teeb kosjad ostulepinguks. Sagedaste juhtub, et naine juba siis walmis ostetakse, kui ta alles laps on, mõnikord koguni sündimata. Neiu soowisi pannakse mõnes kohas ka tähele, aga harilikult on wanemate tahtmine otsuseandja. Kosija awaldab oma soowi suuremalt osalt ringituse läbi, mis mörtsja wanematele wiiakse. Ringituse wastuwõtmine wõi tagasiandmine awaldab wanemate otsust. Katsje-abielu leidub sagedaste. Laulatamist toimetawad preestrid, wanemad, noorte inimeste wanemad wõi, kui neid ei ole, teised wanemad sugulased. Pulmapidul näidatakse mõistu, et mörtsja oma wabadusest ilma jääb, wanemate majast peab lahutama, lapsi kaswatama jne. Peaasjalikult on aga pulmad lõbupidud. Usuasjadega ei teha abielusje-astumisel sagedaste tegemist. Kus aga usukombeid tarwitatakse, seal palutakse esiwanemate hingesi noorepaarile õnnistust tuua. Nagu abielusje-heitmine kerge toimetus on, nii ei tee ka abielu-lahutamine raskesti. Kõige suuremaks takistuseks wiimase juures on ostuhinna tagasi-

saamine. Kus paljude naiste pidamine kombets on, seal on abielu fidemed lödvwemad.

Samoieebid ja nende telgid. Samoieebid on Euroopa põhja-ibapoolsem ja Naifia põhja-õhtupoolsem rahvas, kes enamasti kalapüügist ja põhjapõtrade pidamisest elavad. Nendel arvatakse umbes 15. tuhande inimese olemasolevat. Nendel hoiatavad niisama oma enesistest elu- ja hoiustest kinni ja haridus ning rüstitus on nende peale wähke mõju avaldanud.

Naiste rööwimine, et naissi saada ja perekonda asutada, on harwemaks jäänud, ehk küll loodusrahwad sõja ajal ikka veel nooremad naisterahwad waenlase maalt ära wiivad. Wanad jutud tunnistawad aga selgesti, et ennemuiste naiste rööwimine harilik asi oli. Rahtlemata seisawad mitmed ime-likud pulmakombed ennemuistse naiste rööwimisega ühenduses.

Araablaste, lõuna-slaawlaste ja teiste juures näitab mõrsja, nagu ei tahaks ta oma wanemate majast lahkuda ja kui sunnitaks teda wägisi peigmehega kaasa minema. Peigmehe ja mõrsja poolt pulmalised wõitlewad siis, kuni mõrsja wiimaks peigmeeste poolt pulmaliste kätte saab. Riisugused kombes on wististe jäljed endise aja teistsugusest „pulmast.“ Ühes kohas Iba-Melaneesias ootawad külapoisid mõrsja sugulasi, kes peigmehe külasse pidule lähewad, ja lasewad neid noolidega, ilma et nad sellejuures haiget teha tahassiwad. Mõnes kohas jälle tuleb wõitlus, muidugi filmakirjaks, mõrsja ja peigmehe sugulaste wahel pärast pulmasööki. Peigmees ei maks mitte ainult mõrsja eest hinda, waid ta peab ka tee kinnipanejatele maksuma, et mõrsjat wõimalik oleks ära wiia.

Naisterahwa seisuford loodusrahwaste juures on mitmesugune. Enamiste peetakse naisterahwastest wähem lugu, kui meestest, aga ka seda juhtub, et walitsuseohjad naiste käes on. Kus mees naise majasse elama läheb ja lapsed ning warandus naise päralt on, seal on naisel suur mõju. Eht küll naiste seisuford suuremalt jaolt ferge ei ole, siiski armastawad naised oma mehi, nii et lesed mõnes kohas wabatahtlielt surma lähewad.

Emaarmastus on nii loomulik tundmus, et ta olemasolemise tõenduseks näitusi tarwis ei ole tuua, aga ka isaar-mastus laste wastu on sagedaste imestamise-wääriliselt suur. Salomoni sõna: „Kes oma last armastab, see karistab teda,“ ei pea loodusrahwad õigeks. Sagedaste on lapsed oma tujude läbi wanemate walitsejad. Isesekes tülitsewad ja riidlewad lapsed harwa. Wanemate auustamine ja ülemate sõnakuulmine on sagedaste eurooplasi imestama pannud.

III.

Austraalia pärisrahwas.

Enne, kui elanikkudest jutustama hakkame, heidame pilgu nende asupaiga peale.

Austraalia, kõige saareriikim maailma-jagu, on wõera kultuura mõju kõige wähem tunda saanud, sest ta seisukoht on

niisugune, et endisel ajal, kui laewade ehituse kunst alles tundmata oli, teised maailma=jaod temaga ühendusesse ei peasenud astuma. Hiljemal ajal, kui juba laewu ehitama hakati, wõiswad ta elanikud arwatawaste wahel Aasia lõuna randa näha saada. Sellest hoolimata on Austraalia kultuura isesugune. Kus ta aga arwata lasseb, et ta kuidagi teiste rahwaste kultuuriga ühenduses seisab, seal tuleb otsiwat waadet Aasia poole juhtida, jeda enam, et Austraalia kord õige wanal ajal Aasiaga koos seisib, nagu arwatakse.

Kliima on kuuw, taim= ja loomariik waesed. Austraalia taimedest ei ole ühtegi taimet põlluharimisel tarwitusele wõetud ja loomariik ei ole ainuusti looma koduloomaks annud. Weepuudus on põhjuselks, et ka kalu ja muid söödawaid weeloomi väga wähe on. Austriisi õppiswad lõuna=austraalialased alles europlaste järele sööma. Lääne=austraalialased sööwad 4—5. seltsi madusid, nende hulgas ka kihwtiseid, ja 3. seltsi fisalikka. Iseäranis meeldiw toit on ka putukatõugud, mis rohupalmipuude otsas elawad, ja linnunud. Maa=uurijad, kes jahisaagi peale lootes uurimise teekonnale läksiwad, nägigid nalga, sest et jahiloomad puudusiwad wõi et nende kättesaamine raske oli. Kui aga eurooplane, kellel head lastmise=riistad on, nalga näeb, kuidas wõis siis austraalialane oma waewaste jahiriistadega harwa ettejuhtuwatele wäledatele loomadele midagi teha.

Nagu see maa waene on, nii on ka ta elanikud keha ja waimu poolest waesed. Keha on austraalialasel sale ja kuuwetanud, lihaksed wäikesed, liikmed aga imestamise=wääriliselt paenduwad. Näo poolest ei ole austraalialased dieti neegrid ega malailased, waid osalt on nendel esimeste, osalt teiste nägu. Pead on pisukesed, pisemad kui kellegi muu rahwa juures. Ihu=karwa poolest lähewad mitmed suguharud täitsa lahku; leidub kollaseid ja täitsa süsimusti; kõige rohkem aga tume=pruunisi inimesi. Suukstega on seesama lugu. Mõnedel suguharudel katawad ainult käharad willad pead, nagu neegritel. Runa aga neegritel ja malailastel habet ei kaswa, on austraalialased hästi suure habemega.

Waimuanded on austraalialastel kestmised, nagu misjionärikoolides näha. Lugema ja kirjutama õpiwad austraalialased ruttu, aga rehkendamine ei taha nende käes kuidagi minna, mis sellest tuleb, et nendel suuremate arwude jaoks nimesid ei

ole. Niisuguseid anderiklaid jutlustajaid ja kooliõpetajaid, kui Afrikaft ja Polüneesiaft on wälja tulnud, on Austraalia päriselanikkude seast harwa saadud. Käsitöös ja käsitöö-riistade tarwitamises ei jää austraalia-lased, kui nad õpetust on saanud, walgetest inimestest maha. Meelte terawuse ja healtjäreletegemise poolest läheb aga Austraalia päriselanik euroop-lasest ette, niisamuti ka kohatundmises ja läbikäidud kohtade meelespidamises. Kuu seisukoha järele arwatakse aega. Peale päikese, kuu ja ehatähe nime on weel mõnede muude tähtebe nimed olemas.

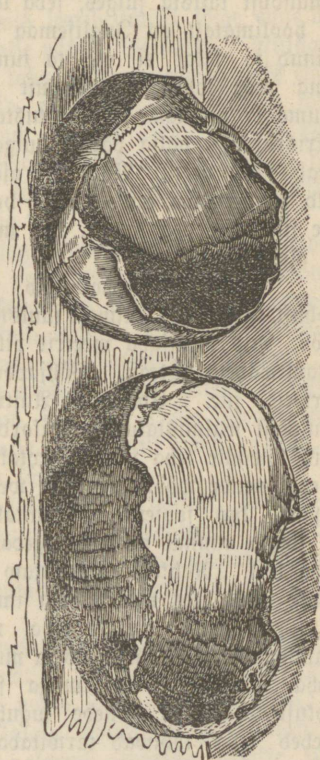
Kirjutamise-kunstis on austraalia-lased natuke kaugemale jõudnud, kui waremalt arwati. A. 1880 leiti nende juures keppisi, mis mitmesuguseid wigurisi oliwad täis nikerdatud. Niisuguste wigurite kirjutamises ja lugemises olla austraalia-lased õige osawad. Kui wangi wabastamiseks nõuu on peetud siis saadetakse wangile niisugune kepp salamatti kätte, et wabastamise nõuust teatust anda. Tähetakse waenulise juguharule sõda kuulutada, siis saadetakse waenlasele niisugune kirjakepp. Saadikule on kepp teel passi asemel ja saadikule enesele ei tohi keegi wiga teha. Sõjakuulutamiseks saadetakse ka sagedasti kepp, mille külge emusuled on seatud. — Kirjatundmisest annawad ka kaljukirjad tunnistust. Niisuguste kirjade märgid on elajate ja inimeste kujud, mõned õige selgesti maalitud. Kaenendel kirjadel ka usuasjus tähtsust on, seda ei teata.

Laul ja tants on austraalia-lase kõige armsamad lõbud. Ime on aga, et austraalia-lased muusikariistade poolest kõikide rahwaste seast kõige waesemad on. Harilikult lüüakse ainult kaht keppi wastamisi, wahel peksetakse ka keppiga pingule-wenttatud naha peale. Mõnest kohast on ka armetuid trummisi ja bambuse pilliroost wilefid leitud. Võma-austraalia-lastel on aga nahtade ja kilbi peale löömine ainus pillimäng. Tantsimise ajal lauldakse alati. Wiisid on enamaste kirwad.

Maa omadused on austraalia-lased rändawaks rahwaks teinud. Iseäranis on weepuudus selleks mõjuw olnud, sest ta muudab kuiwal ajal palju elukohtasi niisugusteks, kus elamine wõimataks saab. Seal ei jää inimesel muud teha, kui ühes teise rännata. Mõnda rändawad ka läänepoolsed juguharud Austraalias, mehed sõjariistadega ees, naised lastega ja kraamiga järel, ühest kohast teise. Harwa elatakse ühe koha peal kauemine, kui kaks nädalat. Eluonid jääwad leerisolemise

kohale jägedaste seisma. Rändamiseks annavad ka mõnikord ühised ridud ja nõuupidamised põhjust, sest et nendest mitmed suguharud osa võtavad, niisamuti sunnib fartus juremisekoh- tade eest ja muu ebausf suguharusi rändama.

Sintmele pealnuft joogindub asfantihe juures. Lõuboniz, Brith mu- fennitš on need joogindub, millele järele see pill on tehtud. Mifchantid on Shtu- Mfritta neegrid, kes ennem õige sõjalub olivad. — Suis inimelie liha söögiks ei põlata, feal kõlab muidugi ka ta pealnu joogianumats. — Mafwaste elu ja nende mihetitu nuritad arwavad tõendaba nõivat, et ka kõige tooremate rah- waste juures ihe perelonna ja suguharu lihtmed illesteft ärakõõmitte päraft et tapnub, wõhemalt mitte ilma kõige suurema häbata, waid lõõdi ja fiiliaffe praegu waenlaste, wõeraste ja illearu olewate orjade ning surmate liha. — Sui meile selle peale mõlleme, kurbas hariduse-tpul fetsimate rfsittimelie hulgaft mõned kahewõitluliel endile sõbrale ja fuguwennale mõega rindu põlatavad wõi tühja asia päraft ta pea peale fihivad, — fiis näitad loobuferahwaste inimelieha- föõmitne wõõblemifi wõõhem toores. Iliõrnad Euroopa naisterahwad, kes wõrd nühes ära inimelieha, kannavad oma peafatete peal lihdude furrufehafis lihs- tufeks — mis fiis wigga hartmata ofsfantit oma waenlase pealnu feeft juna.

Arwu poolest on austraaliafafi ifka wähe oluud, ja feft ajast faadit, kui eurooplased Austraaliasse afuma hakkafiwad, on selle maa pärisrahwa arw aast-aastalt wähenenuud, nagu mujalgi, kuhu eurooplased on läinuud. Eurooplaste fiffserända- mine on maa päriselanikkudele palju kahju teinuud. Maa wõeti pärisrahwa käeft ära, metsjad tehti loomadest tühjaft, kõrtjad, milleft hooneid ehitati, ja roõhi, mille peal magati, on ära hä-

witatud ja nahku riiete jaoks ja puukoort lootfikute tegemiseks ei ole enam saada. Ainult Afrika wõsameestega on eurooplased ka nii hoolimataalt ümber käinud, kui Austraalia pärisrahwaga. Et austraallalane, kes omanduse-õigusest suurt lugu pidas, sõjariistad käes, pealetungijatele vastu astus ja oma omandust kaitsta julges, seda loeti häbemata teoks. Rumalaste ja hoolimataalt on Inglisemaa Austraaliast kurjategijate ajumaa teinud ja ialgi ei ole ta tunnistanud, et maa pärisrahwal oma maa kohta mingisugust omanduseõigust on. Austraalia asumaade ajalugu teab jutustada, kuidas Austraalia kaitseta pärisrahwast nalja pärast hulga kaupa maha notiti ja inimeste peale jahti peeti. Wiimasel ajal on küll asumaa walitsust käsitud pärisrahwa eest rohkem hoolt kanda, aga nagu näha, ei ole siiski see aeg kaugel, kus maa päriselanikkudest ühtegi järele ei ole jäänud.

Üleüldiselt tarwitataw ihukate on Austraalia meestel rohust, niinest ja inimese juukstest wõi elaja karwadest punutud wõõ, mis mitusada meetrit pikk on. Suuremalt jaolt on ta enam-wähem ehteasi. Põhjapool kantakse tema küljes nuiasi, kirweid jne. Ida-lõuna-Austraalias kannawad mehed oma juukstest valmistatud, mõnikord ka emu-sulgedega ehitud wõõd, mis kõwaste leha ümber seotakse. See on seal näljawaõõ. Peale nende wõõde kantakse weel koera nahast ülituube. Põhjapool, kus soojem on, kantakse teda harwa, külmemal lääne ja lõuna rannal on teda sagedamine näha, aga ka seal ei kannata teda kõik. Rohkem tarwitataw on koti-sarnane, fänguru nahast kuub, mille sees naised oma imewaid lapsi hoiawad.

Et ennast ilusaks teha, maalitakse leha ära, kõige sagedamine punasels, walgeks ja mustaks. Punane on arwatawaste püha wärw, sest et temaga surmuid maalitakse, pidude ajal uhkust tehakse ja mõneде suguharude juures ainult wanemad mehed teda tohiwad tarwitada. Walge on lõunapool, must lääne- ja põhjapool leinawärw. Kaelas kantakse perlmutri karpisi, hambaid, wähja sõrgasi ja nõõri peale aetud kõrkja- ja õle-tükki. Tättoweerimine on enamiste kõikide suguharude juures kombeks. Harilikult on wanemad mehed tättoweeritud. Kõige rohkem on rinna tättoweerimine moodis, õlasid ja selga tättoweeritakse harwemine, nagu aga ei tättoweerita ialgi.

Sõjariistad on Austraalias igalpool ühesugused: Pitsgid, kilbid, kirwed ja nuiad. Mõned suguharud arwatakse ka

wibupüüsi tarwitawat. Kõik sõjariistad on armetud ja puust tehtud. Riiva ja luud tarwitatakse vähem, kui metallide puudus arwata lasjab.

Eluonn on enam tuule-, kui peawari. Mõnes kohas pistetakse ainult paar puuotsa maa sisse püüsti ja maja on walmis. Talweks tehakse aga onnid, mida puu koorega kaetakse. Onni ees põleb tuli, mis leerihetmisel kõige enne üles tehakse. Tuulewari walmistatakse pärast tule äärde. Niijugustes kohtades, kus inimesed ühe koha peale kauemaks ajaks elama on jäänud, on paremad onnid ehitatud, kuhu mõnes kohas kümnekond inimesi sisse mahub, ja kus inimesed sees püüsti wõiwad seista. Ühest kohast leiti küla keskelt iseäranis suur onn, mis 6 meetrit pikk, 4 m. kõrges ja 2 m. lai oli. Arwatawaste oli see onn „wallamaja.“

Lootsikuteft ei tea suur jagu rannaelanikka mitte midagi, kus aga lootsikuid on, seal on need suuremalt osalt puukoorest walmistatud. Ainult paaris kohas on ka tulega õõnsaks-põletatud puu tüwist tehtud lootsikuid leitud. Ehtl aga küll lootsikud waewased on, siiski sõidawad austraaliaalased nendega julgesti mitme penikoorma peale merele. Kas pikemaid teekon-
dasi saarte peale ette on wõetud, selle üle ei ole midagi teada. Et lootsikusse tuld kaasa wõetaks, sellepärast wõib arwata, et wahel ka pikemal teekonnal on käidud.

Puukoorest lootsikutega sõidetakse harilikult kalapüügile, kus isesuguseid luu otsaga piikisi ja ka rohtudeft ja juurteft põimitud wõrkusi tarwitatakse. Kõikidel rannaelanikkudel wõrkusi ei ole. Mõnes kohas püütakse kalu ainult käega ja puu-
okste abil.

Sahti peetakse kõikide imetawate loomade peale. Siirebki ei jää jahiloomade hulgast wälja. Niihamuti on kõik linnud, olgu suured wõi wäikesed, ka maod ja muud kahepakked, sõidawad. Saha peal minnakse salaja looma ligi ja wisatakse siis piigi wõi nuiaga. Koobastes elawad loomad aetakse suitsu abil warjupaigast wälja. Et maa jahiloomade poolest waene ja austraaliaalasel waewased jahiriistad on, siis nõuab jahipidamine suurt waewa, aga annab siiski wähe saaki.

Lihatoitu armastab austraaliaalane palju enam, kui taimetoitu, on aga sunnitud suuremalt jaolt taimetoiduga rahul olema. Keetmise-riistade puudus teeb toidu walmistamise puuduliseks. Lihha küpsetatakse tule wõi süte peal ja keedetakse ka

palawa maa sees. Lihaöögi järele süüakse puuwilja ja juuresi. Mutt saabakse ühe lille õitest ja ühe puu mahlast valmistatakse magusat jooki. Eft austraallane küll kõik näha paneb, mis wähegi süüa sünnib, siiski ei jöö ta mõnda asja, mis eurooplasele hea maitseb, näituseks mõnda seltsi kalu, karpelajaid ja seeni. Inimese liha süüakse Austraalias mitmesugustel põhjustel, igalpool aga mitte. Mõned suguharud peawad inimese liha sööjaid koguni alatuks ja rannamaal, kus eurooplasi elab, juhtub inimeseliha söömist ainult wähel nälja ajal harwa. Rest-Austraalias olla aga inimese liha söömine harilik asi, sest et jahiloomad puuduwad ja alatine taimetoidu-söömine wiimaks nii kanget isu liha järele äratab, et mõni inimene seda isu peab kustutama. Sagedamalt weel annab sõda inimeste söömiseks põhjust. Waenlase süda ja neerude rasw süüakse ära, et waenlase julgust omale saada; sedasama tehakse ka waenlase filmadega ja palelihaga. Mõiad ütlemad, et nemad inimese liha peawad sööma.

Austraallaste põllutööst on ainult weidi algust näha olnud, niisamuti on käsitöö wäga madalal järjel. Nahtade pehmenamine kaapimise ja õerumise läbi ja wõrkude ning kornide punumine on peaaegu ainukesed käsitööd, mida austraallased teewad.

Tuleb kurg ühes pisikesega poisikesega wõt tiidrukutesega austraallase perekonda külastamiseks, siis läheb naine ühes teiste naistega leerist wälja last wastu wõtma. Hiljem kutsutakse isa, et ta naisele wett tooks, tuld teeks ja muud, mis tarwis, toimetaks. Niihästi isa kui ema armastab last. Juhtub sedagi, et mõni ema lapse surnukeha kaua enesega kaasas kannab.

Sellest hoolimata oli ja on laste tapmine laialiselt kombeks. Iseäranis hukatakse kõik wigased lapsed ära, siis weel kassitud, wõi teine neist, tüdrukute lapsed, walgete isade lapsed (need armukadeduse pärast) ja niisuguses abielus sündinud lapsed, kus wanemad wastu tahtmist paari on pandud. Niipea kui poeg käima hakkab, wõtab isa ta jahile ja kalapüügile kaasa. 14—15. aastane poiss wõtab juba sõjast ja taplusest osa ja 16—18. poiss wõetakse juba meeste sekka.

Kui laps käima hakkab, siis pannakse talle nimi, mida iseäralistel kordadel, näituseks täiseliseks-saamisel, muudetakse. Liignimed on ka laialt tarwitamisel.

Igal perekonnal on oma õuemärk, mida „kobong“its

nimetatakse. Kui sel elawa looma kaju on, siis ei tapeta seda looma, ja kui tal taime kaju on, siis ei tohita seda taime teatud ajal noppida. ¶

Igorrotide (ühel Phi-
lippiinide saarestikul elawa
rahwa) tättoweerimine ehk
keha-naha kaunistamine.
Nagu meie oma keha
kõiksugu riietega ehime,
et „ilusamaks“ saada, to-
redam välja näha, nii
kaunistawad paljud loo-
dujerahwad oma nahka.
Mõne terawa riistaga
kistakse nahk lõhki ja
määratakse haaw siis
wärwiga kofku, wõti te-
hakse wärwi sisse kaste-
tud nõelaga wõti tera-
waks-tehtud puutiikfese-
ga naha sisse määratud
korra järele aukusid. Tä-
ttoweerimine wõtaw väga
palju aega ja on väga
walus, aga kes sellest
hoolib, kui oma rahwa
maitse järele ilusaks saa-
ma peab, wõti kui maks-
waks=saanud komeid
peab täitma. Reeste-
sugu tättoweeritakse täis-
ealifeks jaades, tütarlappi
siis, kui nad mehelemi-
neku-ealised on. Kord tä-
ttoweerimine kestab terve
eluaeg. Mõnede rahwaste
ja suguharude juures on
terwe keha-nahk kõiksugu
märksid täis, mõnede
juures on ainult mõned
kehajaod, nagu otsaesine,
rind ja käewarred tätto-
weeritud. Ühe rahwa ju-
res peawad tättoweerimist
pärilised asjatundjad toime-
tama, kes tarwilised mär-
gid enne puu peale tee-

wad ja sellejärele alles keha kätte wõtawad. Manilla saarel on peaaegu igal igorrotil päikese-pilt käesolja peale tättoweeritud.

Mõnes suguharus ei tohi mehed oma suguharust naifi võtta, vaid peavad omale teisest suguharust naised tooma. Teatatakse ka, et seisuse wahesid olemas olla. Port Esfingtonis pidawat üks seisus tuld ja teine maad oma esiwanemateks, kuna kolmandale seisusele „wörgutegijad“ nimeks on antud. Paljudes suguharudes ei tohi sugulased üksteisega abielusse heita. Kes keelust ei hooli, neid nuheldakse surmaga.

Wanemate waranduse pärimise õigus on mitmesugune. Narrinüeride juures pärib poeg oma isa waranduse. Läänepool jaotab iga isa oma maa oma poegade wahel ära. Kuital poegi ei ole, siis päriwad tütarde pojad. Naisterahwal maad ei tohi olla. Lõunapool saawad ka naisterahwad oma osa pärandusest, ja põhjapool, kus kõige noorem laps kõige suurema osa saab, on ka abielus tütreid pärijate seas. Iseäralik on Kesk-Austraalias lese seisukoht: kuna lest mees uuesti abielusse tohib heita, saab lest naine sugukonna omanduseks.

Naisterahwastest lugupidamine ei ole suur. Peamees-tekst naisterahwaid ei panda ja nõuupidamisest osa võtta neid ei lasta. Mõida sid, arstisid ja püha inimesi on naisterahwaste seas arwa. Tabu seaduste järele ei tohi naisterahwad meestega ühes süüa ja neid ei lasta usulistest pidudest ega tantsudest osa võtta. Ka paremate toiduainete söömine on naisterahwastele ära keelatud. Käima peal olewad naisterahwad tohiwad tuwi liha süüa, kõik teised naisterahwad jääwad haigeks, kui nad seda sööwad. Kaastundmust naisterahwaste wastu tunnistab see üles, et mõnede suguharude juures pois, kui ta täisealiseks saab, pühalikult peab töötama, et ta naisterahwastele ülekohtu ei tee. Lääne-Austraalias peetakse naistest rohkem lugu, kui mujal. Seal nimetatakse üks wana naine sugukonna wanemaks ja see peab tiilitsejaid lepitama, wõitlejaid lahutama ja ka rahwast sõdima fihutama.

Kus toitu ja naisterahwaid rohkesti on, seal wõtawad mehed omale mitu naist. Wiljarikkas põhja-õhtu rannas nähti meestel kuni üksteiskümmend, waesel ida-lõuna rannas aga ainult kaks naist olewat. Eht küll naiste elu raste on, siiski teawad uurijad jutustada, kui liigutawalt naised oma mehi ja walitsejaid armastawat. Austraalia mees peab naifi hinnaliseks waranduseks. Wanemad mehed hoiawad oma endised naised alal ja muretsewad uusi juurde, kuna nad neidusi ostawad, eht oma tütarde wastu wahetawad.

Naiste äravarastamine annab sagedaste sõdadeks põhjust. Riialdamine on aga, kui tõendatakse et austraaliaalased alati röövimise teel omale naised toovad. Võna-idapool walitsewa kombe järele põgeneb peigmees ühes mõrsjaga, kui wiimane kosjad vastu on wõtnud, metsa ja jääb sinna paariks ööks, et neiu sugulased, kes põgenejaid filmakirjaks taga otsiwad, neid üles ei leiaks. Uues Võna-Waleisis warastatakse mõrsja alati ta kodunt ära, ka siis, kui ta ise sellele mehele, kes teda warastab, tahab minna. Sagedaste juhtub selle juures, et wõitlejad ägedaste tülisse lähewad ja mõrsja, keda sinna-tanna rebitakse, kõige rohkem hoopu saab. Enamiste peetakse wõitlust aga ainult filmakirjaks. Ta on pulmakombe, mille kaotamist naised isegi ei taha. Mõnes kohas ostetakse wõi wahetatakse naine. Rinkimist leidub ka. Kas naisterahwas ise sellele minna tahab, kes teda omale saada soowib, seda pandakse tähele, igakord aga mitte. Neiu awaldab oma rahulolemist sellega, et ta mehe onnis tule põlema sütitab. Wanemate ja sugulaste soowid on tähtsamad, kui neiu omad. Väheb neiu kõhkidest kombetest hoolimata mehe juurde elama, siis loetakse teda sohinaiseks. Narrinüeride juures oli ennemalt naisewõtmine lihtne wahetusekaup. Ükski mees ei wõinud naist saada, kui tal naisterahwast vastu anda ei olnud. Sagedamine, kui isa, andis wend neiu ära ja sai teise vastu. Kes neidu soowis wahetada, läkitas saadiku andja juurde. Peigmehe ja mõrsja sugulased tuliwad siis ja jäiwad üksteisest natukene eemale leeri. Mõrsja wiidi ühes peigmehega tulelontide walgusel ühte suuremasse onni, sugulased istusiwad waitolles onni ümber wõi laulsiwad ja tantsisiwad rõõmsaste. Niisamuti tehti ka järgmisel õhtul ja pulmad oliwad peetud. Oli mõrsja alles liig noor, siis wiidi ta mõneks ajaks wanemate juurde tagasi ja õeruti teda sagedaste raswaga, et ta rutemine kaswaks.

Muud loomulikku surma, kui wõitluses saadud surm, ei arwa austraaliaalane olewat. Et inimene surema on loodud, sellega ei wõi austraaliaalase mõistus rahul olla. Iga surma, mis nähtawa põhjuse läbi ei ole tulnud, peetakse nõiduse järeldujeks. Sureb keegi loomulikku surma ära, siis piüütakse kurja waenlast üles otsida. Eimesel ööl heidab keegi surnu ligem sugulane surnu juurde magama ja paneb pea surnu pea peale, et ta unes näeks, kes nõid on. Järgmisel päewal fantakse sur-

nukaha raami peal ennist välja. Sel ajal hüüavad furnu sõbrad mitmesuguste inimeste nimesid. Mõrtsuka nime kuuldes liigutawat furnu ennast. Sugulased, kes matustel wähe nutawad, langewad fergesti kahtluse alla, et nad nõiaga ühes nõuus on. Mõnede lõunapool elawate suguharude juures pannakse furnukaha isesuguse kandraami peale, mida „teadjaks“ kutsutakse, ja küsitakse siis. Kui raam liigub, siis wastab ta jaa-tawalt, ei liigu ta aga, siis küsitakse edasi.

Ühe suguharu juures seotakse furnukaha mõlemad suured warbad kokku ja furnukaha pannakse wõrgu sisse. Kolm wõneli meest kannawad siis furnukaha hauda, mis 1 meeter sügaw on kaewatud, ja panewad ta seal mõneks minutiks selili. Siis lasewad kolm meest põlwili ja furnukaha tõstetakse nende peade peale. Üks wana mees wõtab siis kaks witsja kätte, lähleb furnukaha ette, lööb witsju wastamisi ja paneb furnule küsimisi ette. Teised mehed istuwad ringi ja et furnu ise ei räägi, siis nimetawad nemad mõne inimese, kelle peale siis süü aetakse.

Mõrtsuka ülesotsimiseks tarwitatakse ka weel muud abi-nõuusi. Ühes kohas pannakse putukas hana ääre peale ja waadatakse kuhupoole ta ronib. Teises kohas wõeti furnu naha, kui furnu oli ära söödud, ja näidati nendele, keda kahtlasteks arwati, et waataja meeleliigutuse läbi süüdlast üles leida. Surnule enesele jostitati kõrwa ja kästi teises ilmas ütelda, et ta loomulikult, s. o. sõjas oli surnud.

Kui arwataw mõrtsukas teisest suguharust pärit on, siis wannuwad süüdistatawa sõbrad furnu ja selle sõbrad ära. See annab sõjakuulutamiseks põhjust. Enne wõitlust tõstab furnu suguharu walju kaebtusekisa, wastane suguharu aga naerab, tantsub ja pillab waenlast. Sellejärele sõimawad waenlased teineteist, sõdiwad piikidega, funi keegi kerge haawa saab, ja wiimaks seletawad wanad mehed, et rohkem wõidelda tarwis ei ole.

Surnud maetakse maa sisse ja maa peale. Ritjas hauas tehakse enne matmist tuld, et kõike kurja nõidust hauast välja ajada, haud aetakse siis funi pooleni lehti täis, lehtede peale pannakse furnukaha ja kaetakse lehtede ja mullaga finni. Väljakaewatud muld aetakse hana peatsisse ehk jaluttsisse hunikusse. Hana peale riputatakse lehti, wõi punast mulda ja põigiti üle hana pannakse üks puutiwi, sagedaste ehitatakse hana peale onn ja onni ukse ette pannakse furnu katti-murtud piikide tüfid ja kolm puud, mis firjaks on nikerdatud ja tunnistuseks, et

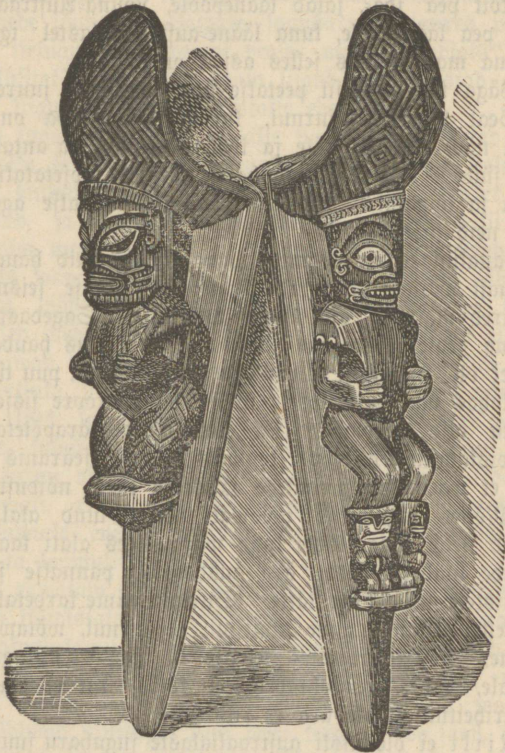
furnu eest on kätte tasutud, punaseks on maalitud. Habe ja küüned võetakse sagedaste enne matmist keha küljest ära. Sõjariistad pannakse hauda furnukeha juurde. Baiguti maetakse furnud kõig pea ida-, jalad läänepool, Uuna-Austraalias aga pannakse pea läänepool, kuna lääne-austraalialastel igal suguharul oma matmisewiis selles asjas on.

Wäga toorel wiisil peetakse ühe suguharu juures matuseid. Seal lõigatakse furnul, kui ta juba hauda on pandud, kõig liha näo, puusade, käte ja kõhu pealt ära ja antakse matujelistele süüa. Ühe teise suguharu juures küpsetatakse furnukeha ära ja lõigatakse tükkideks. Tükid maetakse aga maha, ilma et neid söödaks.

Hauakiingas ei ole mitte haua kohal, waid hauast eemal, sest hauast wäljaetud muld jäetakse hunikusse seisma, kuna haua ääred matmise ajal sisse tallatakse. Sagedaste istutatakse haua peale mitmesuguseid puid. Seal, kus haudamatmise kombet ei ole, pistetakse furnukeha lihtsalt tühja puu tüwe sisse, mõnes kohas aga õmmeldakse furnukeha puukoore sisse ja pannakse puu otsa rippuma. Ka furnukehade ärapäletamine ja merde wiskamine on kohati kombeks saanud, iseäranis seal, kus ustakse, et waenlased furnukeha jätestega kurja nõidust wõiwad teha. Mõned suguharud hoiawad furnu luud alal. Emad kannawad seal oma laste luud wõrgu sees alati kaasas. Et liha luude ümbert ruttu ära mädaneks, pannakse furnukeha päewapaistele ja wihma kätte. Surnute nime kardetakse. Inimesed, kellel niisamajugune nimi oli, kui furnul, wõtawad omale uue nime. Resk-Austraalias tehakse ka hauad niisuguste kottade peale, mis leerikottadeks ei kõlba, nii et matusekohad häid leerihetmisekohte ära ei rikuks.

Kiiki ei ole ükski austraalialaste suguharu suutnud asutada. Igal perekonnal on oma maatiigid, mida kas seltsis tarwitatakse, wõi mis üfsikute perekonna-liikmete käes tarwitada on. Wõerastele, kes peale tungiwad, pannakse ühijel jõuul wastu. Kui piiri peal jõge wõi mäge ei ole, siis pannakse kiwid piirimärkideks. Kes piirist üle läheb, sellel peab saadiku lepp kaasas olema, tunnistuseks, et tal õigus on igale poole minna. Eurooplased, kes Austraalias uurimise-reisil käisid, ei saanud sagedaste aru, miks pärast maa päriselanikud wahel nende kallale kippusid. Seda ei tulnud eurooplastel meelde, et nad ilma, et luba oleks küsinud, wõera maa peale läffi-

wad. Peretonna-ülemaks walitakse peamees, kes tüliasju haru-
tab ja ka jahisaaki jaotab. Harilikult walitakse peameheks kõige
wanem, tugewam wõi targem mees. Peamehele abiks walitakse

Tantsukargud Marquesas'e saartel. See jaarestik on Suures
okeanis. Kliima on seal niiske ja wäga palaw, aga isegi eurooplas-
tele elamiseks kohane. Nimetatud saartel elawad ilusad ja wõrdlemisi
ka õnnelikud inimesed, sest et nendel toidumuret ja olemise eest wõitle-
mist meie mõttes ei ole. Lauldes ja tantsides wiidetakse aega. Suuremate
tantsuetenduste juures astuwad soolotantsijad ette, kes sellejuures kord
iikfikult räägiwad ja siis jälle kahelõnesid peawad. Sellejuures kaju-
tatakse midagi sarnast, mis meie turbmängu esimeseks astmeks wõiks
pidada. Näo- ja kehahigutustega awaldatakse iiksteise wastu waenu-
likku olekut, millele wiimats kakelus järgneb. Niisuguste tantsuetenduste
juures tarwitatakse tantsukarfusi, mis sagedaste ilusaste on wälja niker-
datud. Meie rahwa „tagatipuks tants“ ei ole nimetatud saarte ela-
nikkude tantsuhimu kõrwal siis weel õieti mitte midagi.

wanemate nõuukogu, kes kohut mõistab ja süüdlastele nuhtlust määrab. Kõikide suguharude juures peameest ja nõuukogu ei ole. Nende aset täidavad wanemad, wapramad ja tugewamad mehed ning nõiad.

Tapab keegi teise perekonna liikme ära, siis on ta ka ise surmalaps. Tapetud inimese sõbrad nõuavad ta wälja ja wiskawad ta piikidega surnuks. Sureb mõrtsukas enne kättesummist ära, wõi läheb tal korda ära põgeneda, siis peab ta ligem sugulane ta asemel langema. Wäiksematele kurjategijatele wiskatakse piik käe wõi jala sisse. Ühe suguharu juures peetakse warguse ja laimamise korral kahewõitlust. Wäikste süütegude eest antakse süüdlasele witsu. Kui kuritegu werist kättesummist nõuab, siis teatakse seda walju karjumisega. Süü suuruse järele karjutakse mitmesuguse healega, nii et eemalolejadki teawad, missugune kuritöö on korda saadetud. Ka lapsed teawad, kas nendel karta on, kui nad kurjategijaga suguluse sidemetega on ühendatud. Mõnede süütegude eest loodetakse jumala nuhtlemise peale. Kes teise puu otsast tõugu ära sööb, see jääwat haigeks. Et seda ei juhtuks ja kätte ri tasutaks, pistab sööja ühe otša puu alla maa sisse.

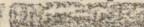
Raske eluwõitlus on austraallased umbusklikuks teinud. Mees ei usalda meest, suguharu teist suguharu. Siiski, kui heade tuttawatega kokku saadakse, ei awaldata rõõmu; alles mõne aja pärast hakatakse usaldawalt juttu ajama. Wõerad arwatakse haigust toowat. Kui nad aga on juba wastu wõetud, siis ei ole nendel tarwis midagi karta. Tuleb keegi tähtsam mees leeri, siis ruttawad sõjamehed talle wastu ja nagu tahakiwad teda tagasi ajada. Ta hakkab sõjariistu tarwitama, teised hoiawad kilbid ees, wiimaks wõetakse ja wiiakse ta leeri, kus talle süüa ja juua antakse. Teretamisel õerutakse rinda, lahkimisel tõstetakse käed üles.

Pühitsemise-pidud, mida siis peetakse, kui poisid ja tüdrukud täisealiseks saawad, annawad austraallase hingeelust huwitawa pildi. Täisealiseks saaja peab alati oma kehast midagi ära ohwerdama, näituseks hamba, mis wälja lüüakse, wõi sõrme, mis ära lõigatakse. Peale selle tuleb weel mitmesuguseid piinasid, hoopu, tättowerimist ja nalga kannatada. Mõnede suguharude juures peawad täisealiseks-saajad enne pidu kolm nädalat neljanurgelises aias, metsas paastuma. Ühes kohas ei tohi poisja, kui need ümber lõigatud ja igalühel üks hammas suust

wälja lööbub on, ükski naisterahwas näha. Selle aja elawad poisid metsas. Teises kohas keeldakse poistele, kui nad kümme aastat wanaks saawad, juukse sugemine ja pügamine, niisamuti ka kolmeteistkümne kõige kergemine kätte-saadawa ja rammusama toidu söömine ära. Ühe suguharu juures tätoweeritakse juba kümne-aastased poisid ära. Kui tätoweerimise-aeg kätte on jõudnud, siis tulewad mehed öösel ja wiivad poisid kuhugi kõrwalise koha peale, kus nendel piigi otsaga pead soetakse ja keha õliga määratakse. Poiste ärawiimise juures panewad naised meestele filmatirjaks ägedaste wastu, tulelonta loopides, kuni wõit wiimaks ometi meestele jääb. Pärast seda, kui poisid kolm päewa ja ööd on paastunud ja walwanud, tohiwad nad küll magada ja süüa, peawad aga magama heites pea risti pandud leppide peale panema, tühja rohuförre läbi jooma ja kõikide toitude eest hoidma, mida naisterahwastele süüa on lubatud. Kes neid eeskirjasid ei täida, sureb ära, wõi läheb inetuks ja noorelt halliks. Wististe taheti nende käskude läbi mehi walu ja waewa ära kannatama õpetada. Müüid mõjuwad nad aga noortemeeste terwise peale halwaste ja rikuwad selle sagedaste sootumaks ära.

Nendel kombetel on weel teine tähendus, mis selles seisab, et poisid naiste walitsuse alt wabaks saab. Sellepärast hoitakse pühitsemise-ajal kõig naisterahwad poistest eemal. Püha kivi, millega tätoweeritakse, ei tohi naised ialgi näha saada.

Ümberlõikamine on nii üleüldine kombe, et sõimamiseks peetakse, kui keegi teisele „lõikamata“ ütleb. Kõige ligem sugulane toimetab ümberlõikamisest. Poisid teeb, kui tahaks ta põgeneda, ta püüatakse aga kinni, pannakse maha, õerutakse tolmuga ja tõstetakse siis hõisates kõrwapidi üles, et teda nõiaunest üles äratada.

Ka siis, kui neid täisealijeks saawad, peetakse pidusid ja ohwerdatakse. Tütarlapsed ise peawad teistest inimestest lahus elama, paastuma ja keha maalima.

IV.

E s k i m o d.

Eskimod on Põhja-Amerika kõige põhjapoolsemad elanikud, kes paljudesse suguharudesse jagunewad. Meie helde emalene maa annab eskimodele väga vähe, sest et suurem osa aastast nende kodumaal talw on, nii et nad ennaft kalapüügist ja imetajatest mereloomadest peawad toitma. Väga lühikese suwe jooksul kaswawad ainult mõned marjajeltsid ja söödawad taimed, milledest ka pikaks talweks tagawara püütakse korjata. Üht osa söödawatest taimedest hapendatakse, nagu meie juures kapsaid, kuna teisi hülgeraswaga leedetakse ja siis süüakse.

Kultuura-rahwad on ka eskimode isamaale tunginud ja nende elamise-wõimalust vähendanud, nii et nende arw kiiresti kahaneb, ehk küll sõdajad ei peeta, mis haritud ja pool-haritud rahwaste juures lugemata tuhandeid kõige paremas elueas maha murrab. Eskimod armastawad väga jutustawaid laulusid ja nendes räägitakse õige palju sõdadest ja wõitlustest, mille järele otsustama peab, et nad ennem ka sõjahimulised on olnud, kuna nüüd werist kokkupõrkamist harwa ette tuleb. Kui üks suguharu teisega tülli on läinud, nii ei heaga enam ei arwata kuidagi läbi saawat, siis walitakse tülitsewatest suguharudest üksikud mehed wälja, kes siis terve suguharu eest wõitlewad.

Küll ei lähe kultuura-rahwaste liikmed eskimode maad ära wõtma ja neid pärisorjadeks tegema — selleks on see maa nende mõiste järel liig armetu, et seal orjapidajana walitseb — aga paremate lasteriistadega ja suuremate laewade abil häwitawad nad niipalju suuri imetawaid mereloomi ära, et endise külluse asemel eskimodele juba nälg wahete-wahel kallale kipub ja kus leiwakott kokku kuiwab, seal ei kaswa rahwaarw. Küll on eskimod osawad ja väga julged liitid, aga see ei aita midagi, kui jahiloomade arw kahaneb. Eskimodest saawad paljud mere-jääwäljadel jahil olles surma, kut jää liikuma hakab ja nad eemale kannab. Jää liikumist märgates, hakatakse meeletult jooksma, et kaldale saada, aga enamiste on see elu ja surma peale jooksmine ilmaaegne. Saja surmu kohta tuleb eskimode juures ifka umbes üksteistkümmet, kes õnnetumal kombel otja on saanud.

Sfeäralit on see nähtus, et mitte talwel, mil kange külm ja nälg kallale kipuwad, kõige rohkem suuremisi ette ei tule,

Eskimode seer.

waid just suwel ja sügisel, mil kalasaaf kõige suurem on ja ka maa oma andeid jagab. See tuleb sellest, et nälginud inimesed siis rohkem sööwad, kui nende keha ära jõuab seedida.

Kes aga arwab, et eskimod wõitluses looduse jõudude wastu tuimaks on jäänud ja oma olemisest rõõmu ei tunne, see ei sibi rängaste. Rõõmus meel aitab nendel kõiksugu raskusi tergesti kanda, kuna tundmata tulewik neile suurt muret et tee. Peale loomuliku julguse ja meeleterawuse, mis elutarwituste kättesaamisel tarwis läheb, awaldab eskimolane ka niisuguseid waimuandeid, mis haritud rahwaste eesõigusteks peetakse. Nagu ju nimetatud, armastawad nad jutustawaid laulusid. Ka pilkelauludest peetakse lugu. Luutükkide peal kujutawad nad oma jahikäikusid ja mõned nendest oskawad oma isamaast puupulkade peale kaartisidki teha — kõik see näitab, et kunstid nendel tundmata ei ole.

Perekonna-liikmed hoiawad väga kofku. Mitme naise pidamine on küll lubatud, aga seda tuleb harwa ette. Naise seisuford perekonnas ei ole enamiste väga hea, aga siiski niisugune, et ta mõnikord isegi walitsuse enese kätte kisub, mis mõnede poolharitud rahwaste juures koguni wõimata on, nii madalale on naine seal rufutud. Lasteta lese elu on kõige wiletjam, sest ta peab nende armu peale lootma, kes ta mehe waranduse päriwad. Gröönimaa eskimode seas pärandab kõige wanem poeg telgi ja naiste-lootsiku — sellega siis terwe waranduse, mille eest ta ema ja teisi lapsi peab toitma. Mis nooremad lapsed teeniwad, saab emale.

Harwa on Eskimo perekonnas üle kolme, nelja lapse. Meid imetatakse 3—4 aastat. Ainult esimene laps tohib selles telgis sündida, kus perekond elab, kuna teiste sündimise ajaks juwel iseäraline telk ja talwel lumehurtšik ehitatakse.

On naine pärast sünnitamist jälle terwe, siis saab ta koguni uued riided. Lapse esimene ülikond on linnunahast, peale selle põhjapõdra nahast. Esimesed riided hoitakse hoolega alal ja walmistatakse nendest pärast kaitse-abinõusid kõiksugu nõiduste ja haiguste wastu. Riikaua, kui naine sünnitamisel telgis wõi lumehurtšikus wiibib, tohib ta ainult niisuguse looma liha süüa, mis ta mees wõi laps on tapnud. Abielus-oleja naisterahwas ei tohi mitte sellest uksest käia, mida teised tarwitawad, waid tema tarwis on sisse- ja wäljakäimiseks ise auk.

Saba eskimode laste juures tuleb selle rahwatõuu rahuline meel ja heasüdamline olek nähtawale. Nad saawad kõige wastikumates oludes heaga toime. Lastele tehakse palju mänguasju, nagu laewu, saanisid ja kujutusi loomadest. Laste hauad

on kõiksugu mänguasiadega täidetud, milles ennast armastus laste wastu avaldab.

Kümnest aastast peale hakatakse lapsi linnu- ja kalapüüdmises, wibupüüsi-laskmises, jahilootfikus-sõitmises jne. harjutama. On laps wiieteistkümnne aastaseks saanud, siis antakse talle lasteriistad kätte ja esimese hülge laskmine annab pidustamiseks põhjust.

On noormees kahelümne aastane, siis warastab ta enesele naise ja jääb edasi oma wanemate juurde elama. Lapsi peetakse wanemate kõige kallimaks waranduseks. Tihti wõetakse wõeraid lapsi kasulasteks; lastega leff wõib julge olla, et kui lastel midagi on, ema mitte puudust ei kannata, mida haritud rahwastest mitte alati ütelda ei wõi, kuna lapsed nende juures nii mõnigi kord külluses elawad, aga tööjõuetuks-jäänud wanemad saatusse hoolde jäetakse.

Nimi pandakse lapsele kas hilja aja eest surunud sugulase wõi tuttawa nime järele, ehk jälle selle järele, kes pärast sündimist kõige enne hurtsikusse astub. Nimi ei jää ka mitte eluajaks, waid teda wõib mõne teisewastu ümber wahetada. Suureb mõni sugulane, siis saab ta nimi perekonna kõige noorema lapsele.

Kindel walttus puudub eskimodel, kuna kõige julgema, targema ja wanema mõju selgesti filma paistab. Kõnagi ei sunnita auustama, waid hea meelega tehakse kõige targema juhatusse järele, mis iseäranis ühest kohast teise rändamisel silma paistab. Kõige suurema auu sees peetakse seda, kes ilma hästi oskab ette kuulutada ja püügiks parajat aega nimetada.

Iseäralik on, kuidas indiaanlased eskimosid kardawad, ehk selleks praegu küll ühtegi nähtawat põhjust ei ole. Nende ligidal tarwitatakse tule-tegemisel kõige suuremat ettewaatusi ja ja ei juleta neid teeradasidki tarwitada, kus eskimod on käinud ning kujutatakse eskimode iseloomu kõige mustema wärwidega. Indiaanlaste ennemuistsetes juttudes kirjeldatakse eskimode maad kui kaugeid saart, kuhu üksikuid indiaanlasi pärisorjusesse on weetud. Et indiaanlased ja eskimod juba endisel ajal kokku on puutunud, tõendawad mitu nähtust. Näituseks on kindlammaa eskimodel indiaanlaste nimetamiseks ise sõna. Uuemal ajal on nad kauplemisel kokku puutunud. Et indiaanlased oma põhjapoolseid naabrid kardawad, selleks on wist küll kaugeim minewik põhjust annud.

Külm sunnib eskimosid riideld kandma, aga soojas hurtfikus oldakse sagedaste halasti. Eskimode kehakate on väga otstarbe-kohane. Alusriieteks on niihästi meeste- kui ka nais-terahwal püksid, mis alt rihmadega nii kõwaste finni kividetakse, et wesi sisse ei saa tungida. Pealmine riie on meie särgi sarnane ja ulatab kuni põlweveni. Alaska poolsaare Eskimo nais-terahwastel on püksid ja saapad ühest tükkist. Wiimaste all on nahksed wõi taimedest koetud sukad. Et pealmist kehaosa katwal riidetükil kaelust ei ole, siis on kael ka külmal ajal paljas. Peas on kõigil tanu-sarnased nahksed mütsid. Wäikeste laste kandmiseks on naistel seljas kott. Piduriietel on karwad wäljapoolle. Riiete kaunistustest osatakse lugu pidada ja nagu meilgi, on naisterahwa riided ifka toredamad. Väga külma ilmaga aetakse weel teine kum selga ja pannakse kuni kõhuni ulatawad karwasapad jalga. Niiske suweilmaga kantakse teiste riiete peal ühe merekala soolikatest tehtud ülikumbe, mis hästi kerge on ja niiskust läbi ei laske.

Riiete walmistamiseks tarwitatakse muldugi kõiksuguseid nahku, sest et selleks muud materjali saadagi ei ole. Peale muude nahkade on ka lindude nahad tarwitusel. Naisterahwa riietel on enamiste ees ja taga sabakuu-moodi pikendus. Riikad armastawad niisuguseid riideid, mis weel sündimata põhjapõdra wafika nahkadest on tehtud.

Kuna meie juures naisterahwad weel ainult kõrwades kõiksugu kaunistusi kannawad, on eskimode juures ka weel ninast ja huultest augud läbi pistetud ja nendes kantakse siis sulgi, wõrusid, pärlid ja ka puutükki ning läbipuuritud ja traadi peale aetud konnakarpi. Mõnedel suguharudel on huultest terwe rida aukusi läbi pistetud ja nendesse konnakarpi tehtud nõöbid pandud. Tschuktshi poolsaare peal elawatel meestel on otja peal tükk riie wõi ka nahka, mille peale pärlid on õmmeldud ja nimelt tähendada iga pärli üht mahalöödud waenlast.

Kehakaunistamine tättowerimise läbi on Eskimo naisterahwaste juures üleüldine, kuna ta meeste juures ifka enam ja enam kaduma hakkab. Tättowerimist toimetatakse üheksa-kümne aastaste laste juures.

Harilikult peetakse eskimosid väga ropuks, mida aga fonguni õigeks ei wõi pidada, wähemalt mite igal pool. Et nad külmal maal sagedaste wett ei saa tarwitada, on arusaadaw,

kuna nahast riideid ka ferge ei ole puhastada, aga mõnes paigas on pidumajas ühtlasi ka saun ja see näitab, kui suure auu sees saun on. Higitsemise järele pesemise juures tarwitatakse küll seebi asemel teha webelat wäljaseidid . . .

Zahilkäimine ja kalapüüdmine on eskimode peategewus, mida ka kõige enam armastatakse. Suuremaid ja fergejalgsheid loomi püütakse ühiselt ja jaotatakse saak kindla korra järele ära. Kõiksugu kontsude abil osatakse loomi sinna meelitada, kus neid fergem on kätte saada. Kõige tähtsamad loomad on hülged ja merehobused, kellede raswa söögiks, walgustuseks ja kütmiseks tarwitatakse.

Kui mitte just häda ei sunni midagi toorelt sööma, siis süüakse kõik keedetult. Pea-söömaaeg on õhtul, kus harilikult, s. o. kui mitte nälga ei ole, mitu sooja sööki on. Peale söögi mindakse kohe magama ja tõustakse hommikul wäga wara üles. Kõige armsamad maiustoidud on: põhjapõdra-liha, kuiwatatud weri, wärsketest ja juba poolest saadid hauutud linnu munadest roog, wärskete kalade pead, kuremarjad ja ühe taimse juured. Et taimetoitu õige wähe on, seda aga wäga himustatakse, siis süüakse wäga hea meelega põhjapõdra tapmisel selle kõhust leitud poolest saadid seedimata toitu, mis meile hirmus oleks. Naabrid kingiwad üksteisele eespool nimetatud maiustoitufi. Wärske wesi oli ennem ainukene jook, mida tarwitati ja mida puuanumas, mis luutükide ja luuwõrude abil on kaunistatud, alati walmis hoitakse. Uuemal ajal on muidugi ka wiin nende külmamaa elanikkude juurde teed leidnud. Tubakat segatakse oma maal kaswanud taimedega ja isegi puujagudega ning tarwitatakse teda rohkesti, mõnel pool suitsetamiseks, teisel kohal ainult nuuskamiseks. Tubaka tarvitamine on wist Mandšuurias tungufide ja jakutide läbi eskimode juurde tunginud. Kuna muidu eskimode juures tööjagamist suuremalt ei tunta, s. o. igalüks teeb enamiste kõik tarberiistad jne. ise, on tubaka ja wiina tarvitamine paljud kauplejateks teinud. Siin ja seal on ka laadaplatšifi, kuhu suuremal hulgal kauplejaid kokku kogub ja kus siis nahkade wastu Euroopa kaupasi wahetatakse. Walaskala-püüdjad wõtawad eskimofi oma laewade peale teenistusesse ja wiivad nad alles pikema sõitude järele tagasi. Muidugi mõjuwad kauplemine ja wõeraste rahwastega muul teel kokkupuutumine ka nende rahwa-suguharude peale mitmel wiisil, mis ka nende keelemurratute juures nähtawale tuleb.

Koer on eskimolasel jahiseltfiline, meo- ja nuumloom. Teda söödetakse kodus kõiksugu jätistega ja sõitude peal liha ning kaladega. Pikemate sõitude eel söödetakse koeri paremine ja harjutatakse neid väledaste jooksmata, nii et nendega ruttu edasi saab. Et koerte jalad alt veriseks ei läheks, pannakse nendele nahksed kingad jalga. Ühe saani ette rafendatakse hari-

Wõsamees.

Wõsamehed on Lõuna-Afrika elanikud.

litult 12 koera, kui ruttu ja fergesti edasi tahetakse saada. Ces jookseb wabalt üks selleks wälja-õpetatud koer. Suweajal, kus lootsitutege edasi saadakse, wiiakse koerad tihti wäikese saarte peale, kust nad ära ei saa põgeneda ja enesele ise toitu muretsewad. Eskimod on oma koerte wastu sagedaste toored, nii et wäljapeksetud filmadega ja mahalöödud jalgadega koeri tihti näha wõib. Inimene on harilikult oma kõige truimate abiliste ja selfiliste wastu kõige tarmim ja toorem, nii et eskimode tooruse üle iseäranis imestada ei maksa. Gröönimaal ja La-

bradoris rafendatakse koerad nii saani ette, et igal loomal ise waljad (ohjad) on, kuna Alaska, kus sagedaste ka läbi paksude metsade tuleb sõita, koerad paari-kaupa ühe peawalja külge on rafendatud ja üks iseäranis tark koer walja otjas weab. Eskimode saan on väga lihtne aga otstarbe-kothane. Rauda asemel on jalase all walaskala luu. Suure külma ajal läheb lumi liiwa sarnaseks, mis sõitmist raskendab, aga ka selle wastu on abi leitud. Saani jalaseid niisutatakse alt, mille läbi nendele lerge jääford peale tõmbab, mis nad siis libedaks teeb.

Eskimode lootfikute fere on puust ja luust, mis nahkadega üle tõmmatakse. Rauda ei tarwitata roostetamise pärast ka praegugi weel. Suures naiste-lootfikus, mille ehitamisel naised ka abiks on ja millega nad sõidawad, leiab 15—20 hinge suur perefond kõige majakraami ja koertega aset. Sahi-wõi meeste-lootfik, kajak, on pikk ja kitsas, ainult ühe inimese tarwis. Kajak on üks kõige tähtsamatest looduse-rahwaste leidustest, mida ka haritud rahwad tarwitusele on wõtnud. Kajakuga sõitja peab väga külma-wereline olema.

Eskimode tarbeasjad ja riistad on kõik väga otstarbe-kohtased ja annawad oma walmistajate usinusest ning kannatusest ja sagedaste ka ilutundmusest tunnistust. Kui halbade töötamise-tingimiste, halwa materjali ja puudulikkude tööriistade peale waadata, siis peab tunnistama, et eskimodel käsitööde peale wähemalt niisamapalju andi ja osawust on, kui teistel rahwastel. Kõige rohkem tarwitatakse luid kõiksugu riistade walmistamisel, sest et neid küllalt käes on ja muu materjal puudub. Ka kiwa tarwitatakse. Metallisi saadakse hukka-lainud ja kaldale uhtunud Europa laewadelt kõige rohkem, kuna neid maa seest harwa kaewatakse. Muidugi ei wõi nende tarwitamine siis suur olla.

Amerika kindlammaa eskimod elawad talwel lumest tehtud hurtsikutest ja suwel teltides. Lumehurtsikud tehakse tormi mõjul kõwaks-pesketud lumepantadest. Akne asemel on läbipaistwad jääruutud. Ukse asemel on ka lumepant. Isegi samba-sarnased lambialused on lumest tehtud, niisama ka magamise-asemed, millede peal puuokjad ja nahad on. —

Nii elab see rahwas, kellest Saksa kirjanik Herder ütleb, et tema juures walju wajadus kõige kõrgemal troonil istub, nii et inimene peaaegu karu eluwiißid on pidanud omandama, — kes aga siiski inimeseks on jäänud.

V.

Indiaanlased.

Indiaanlasteks ehk Amerika rahwatõuks nimetatakse Amerika pärisrahvast niihästi Põhja- kui ka Lõuna-Amerikas. Ehk nad oma feele poolest iiksteisest küll wäga lahku lähewad, wõib fiiski ära tunda, et nad ühe rahwa liikmed on. Nende pea-tundemärgid on wasekarwa nahk, lihtsad (mitte lokis ja ka mitte willasarnased) juuksed, wäga kehwa habemekasw, lai terawate joontega nägu, madal otsaesine, walju ja tume waade. Mustad wõi pruunid filmad on wäiksepoolsed ja filmawalge näitab natufene kollakas. Kehakasw on lühelbane ja paksupoolne.

Indiaanlaste waimuomaduste juures lähewad arwamised wäga lahku. Kuueteistkümmenmal aastasajal pidiwad paawstid weel finnitama, et indiaanlastel ka hing on. Meie päewil arwawad ühed, et kõrgem haridus nende juures wõimata on, sest et juba nende keel puudulik olla. Teiselt poolt räägitakse aga sellele wastu. Reisiija Humbold otjustab, et Mehiko indiaanlastel wäga kerge pea on, et nad järjekindlalt mõtlewad ja dieti otjustawad. Ainult elaw ettekujutamise-wõim puududa nendel.

Indiaanlane on laisapoolne. Harwa nähakse teda jookswat wõi midagi ruttu tegewad, kui just häda teda taga ei kihuta. Ta on wäga külmawereline; mis temasse just ei puutu ja mis uudishimulist huwitaks, seda ei hakka ta järelegi katsuma. Edasipüüdmise-puudus raskendab kõige rohkem ta harimist. Seldakse, et kui indiaanlased juba üks nuga on, ta misti tingimisel enesele enam teist ei muretse. Oma wihas on ta kirgline, ehk ta seda küll kaua aega warjata oskab. Armastuses olla ta külm. Ainult omasuguste keskel näitab ta ennast lõbusa ja rõõmsana.

Indiaanlaste iseloomus on tagasihoidlik olek üks peaomadustest. Nad oskawad iseenele üle walitseda ja kiidetakse ka nende ustawust. Omandust kaitsetakse märkide läbi. Lõuna-indiaanlased weawad oma põldude ja hurtsikute ümber ühe puuwillalõnga. Wõib olla, et wargust ka sellepärast ette ei tule,

et suguharud väga väikesed on ja varastatud asju raske varjata oleks. Põhja-Amerika Ühisriikide sõjaväes tarvitatakse indiaanlaste teejuhitena ja kiidetakse nende rahulist meelt. Neid võida täiesti usaldada. On ka püütud indiaanlastest väeajakuid koftu seada, aga need katsed ei ole korda läinud, sest et indiaanlased määratud korda ei taha pidada ja nendel vastupanemise-võim puudub, kuna sõjamehets julgust küllalt oleks.

Waimuhaigete vastu on indiaanlased auupakkunud ja kardavad neid, sest et neid waimudega ühenduses arwatakse seiswat.

Indiaanlased peawad wisadusega oma usust kinni ja karistitute juures leidub palju ebauju-kombeid. On nad aga täiesti ristiusku pöördud ja osatakse neid selles kinni hoida, siis saawad nendest kergesti usuhullustajad, nagu nad seda oma usuisjade kasuks wõideldes ju mitu korda on awaldanud.

* * *

Ühegi teise ilmajao peale ei ole eurooplaste sissetungimine nii suurt ja suurelt jaolt nii halba mõju awaldanud, kui Amerika peale. Keegi ei suuda wälja arwata, kui palju miljonisi indiaanlaste Euroopa kultuurale ohwriks on langenud. Mitte kehwad ja nõrgemad suguharud ei ole kõigepealt otsa saanud, waid just jõuukamad ja uhkemad. Ka seal, kus nende ehiotsa lahkesti vastu tuldi, jätsiwad walged mehed weri-seid jälgi järele.

Kord arwati indiaanlaste juures, et walged inimesed nende õhu ära rikuwad, haigusi laiali laotawad, nii et juba nende liginemine hädaohtlik on. Sa selle hädaõhu äratundmiseks ei ole suurekstegewat-klaasi tarwis: wiin, rõuged ja pidalitõbi surmawad iga-aasta tuhandeid indiaanlaste ja täitsa wabade suguharude peale ilmaarmuta jahipidamine ei ole ka weel koguni selja taga.

Mitte aga ainult eurooplaste wiin ja rõuged ei tapa indiaanlaste, waid ka eurooplaste läbi tekitiw toidupuudus. — Kus kats rahwast koftu pörkawad, seal tuleb kõigepealt wõitlus maa pärast. Indiaanlane oli ja on suurelt jaolt jahimees; aga et jahisaagist ära elada, selleks kulub palju maad — ja

maa võtab eurooplane talt ära, et enesele põlbu harida ja karja kasvatada. „Tema maa“ peal kasvatatud loomade ja

Indiaanlane sõjaehtes.

põllusaaduste peale arwab indiaanlane enesel aga õiguse olewat ja sellest tuleb, et paljud ümberrändajad indiaanlased röö-

wimiseft elawad. Ime ei ole fiis, kui fisserändaja walge mees ja punane maa-pärisomanik weriwaenlasteks saawad, kes ka teineteise elust ei hooli.

Rus fisserändaja eurooplane põldu harija indiaanlase eest leiab, seal tekib nende wahel alguseft saadik kobe teine seisuford. Walgel mehel ei jää seal muud nõuu üle, kut indiaanlase käest maad osta ja fiis oma usinusega ta ära wõita, kui ta mitte kaupmehets ei tahta hakata. Rus indiaanlased põldu hariwad, seal elawad nad mõnes kohas õige jõukaste, aga nagu igas Boola külas oma juut on, nii on igas Mehiko külas oma hispaanlane, ja metsades elaw indiaanlane, kes ennaft rööwimiseft toidab, on nende mõlemate waenlane.

Tarwitawad walge ja punane mees teineteist, nagu Kanadas, seal ei saa ka indiaanlased otja, ehk loomulikuldamise-tungimised küll palju halwemad on, kui looduse poolt rohkem õnnistatud maaosades. Kanadas wõtaw walge mees indiaanlase oma teenistusesse, annab talle söögi ja riided ning maksab talle palka ja saadab ta jahi peale, et kallid loomade nahku kätte saada. Eurooplasel näitab seal wõimata ilma punase meheta läbi saada, sest et wiimane jahiloomade ülesnuuskimises ja nendele püüniste seadmises imeosaw on.

Ujajooksul sunnib targem ja kawalam eurooplane nõdrema indiaanlase aga ka seal taganema, kus wõitlus wägivaldne ei ole. Eurooplased oma segarahwastega on parematesse maaosadesse oma linnad ehitanud, kuna indiaanlased niisugustesse kottadesse on tõrjutud, kus elamine palju raskem on. Botokuidest, ühest indiaanlaste suguharust saidwad ehk alles fiis päris metsaelanikud, kui metsast põlluks tehtud maa nende käest ära Wähe wõeti walge ja punase mehe wahel lähed selleläbi. weel suuremaks, et niisugused walged inimesed, kes omasuguste seas enam elama ei kõlba, hea meelega indiaanlaste seltsi asuwad. Waimulikud on ainukesed, kes haritud walge rahwa seast indiaanlastega tegemist teewad.

Amerikas wõib suurel mõedul jeda näha, mis muldu wähemal mõedul igalpool filma paistab, — nimelt wõitlus tugewa ja nõdra rahwa wahel. Wõitlemise järele tuleb kaotamine, selle kannul käib teistega ühtesulamine ja ära kadumine. Selles sulatussepotis saawad kõik rahwatõud üksteisega segi segatud. Enamas jaos Lõuna- ja Kesk-Amerika riikides on

segarahwaid juba praegu rohlem, kui ühtki puhastwerd rahwast. Segarahwad, kus rohlem haritud rahwa weri madalamal kultuura-järjel seiswa rahwa weriga segatud on, on suurema jao Lõuna- ja Kesk-Amerika tulewiku-rahwad.

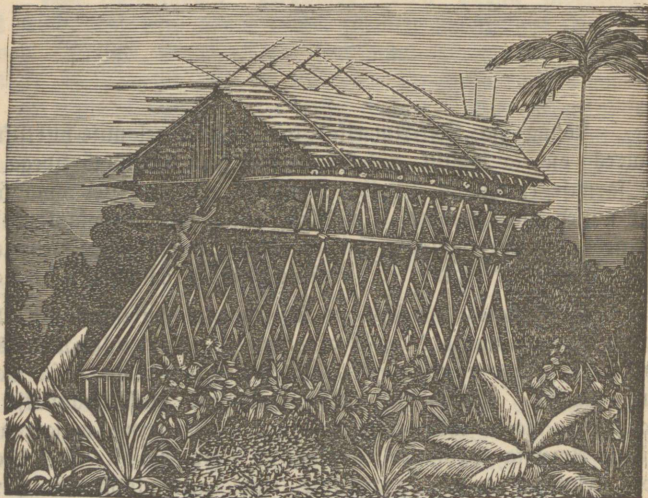
* * *

Lõuna- ja Kesk-Amerika indiaanlaste elamise-hurtstite juures on ta hurtstid pühade riistadega, wõidumärkidega ja ja sarnase kraamiga. Selles hurtstikus ajab preester oma äri. Et naised oma patuste filmadega püha riistu roojastama ei peaseks, on ühe suguharu juures pühasse hurtstikusse sissemineku auk nii wäikene tehtud, et hurtstikusse ainult roomates sisse saab.

Soojemates maades on indiaanlaste hurtstid nii lihtsad ja kergelt ehitatud, kui wähegi wõimalik. Paar tulpa maa sisse, pilliroost seinad nende najale, lehtedest katus peale — ja maja on walmiski. Kolm kiwi, kuhu teedupott peale pannakse ja paar ripp-matti ehk heljuwat sängi — on terwe majakraam. Lõuna-Amerika põhjapoolses osas on suuri majasi, kus üheskoos elatakse, wähe. Harilikult elab aga kolm-neli perekonda ühes hurtstikus. Kolumbia riigi ühe indiaanlaste suguharu suurtel majadel on kolm osakonda. Keskel on suur neljanurgeline ruum, kus indiaanlased koos käiwad juttu ajama ja oma wäitseid pidusid pidama. See osa majast, mis peale piduruumi üle jääb, on üksikute perekondade wahel nii ära jaotatud, et maharippuwad köied seinte asemel piiri panewad, kust ilma lubata keegi, kes mitte perekonna liige ei ole, üle ei tohi minna. Mõnede Brasilia indiaanlaste juures elab kuni 70 inimest ühes hurtstikus.

Kus usk lihajöömist ei keela, seal sööwad indiaanlased parema meelega liha, kui muid toitusi. Indiaanlane ei hammusta liha mitte oma toredate hammastega, waid teeb liha enne näppude wahel peenikeseks ja paneb ta siis suhu. Liha, mis alal tuleb hoida, kuivatatakse wõi suitsetatakse ära. — Mõnede indiaanlaste suguharude iseäraldus on maa-jöömne. Sauest tehakse munakesed, mida suitsetatakse ja siis kaabitakse nende küljest söömiseks. Teemoona hulgas ei toht sauemunakesed puududa. Juba wanast ajast saadik raputatakse üht wal-

get wõi kollakat maaseltfi „walge magusana“ wõi „walge würtfina“ toitude peale. Kartul on kõrgustikudel elawate indiaanlaste peatoit. Näitab, et mõned suguharud soola ja würtfifi

Elumaja Uue-Guinea saarel. Sellel Austraaltast põhjapool olewal saarel on palaw kliima. Mäed ja suured metsad wähendawad palawust. — Niisuguse maja ehitamine wõib küll kaunis kerge olla, aga et trepi asemel latid on, mida mööda majasse saadakse, siis et saaks iga eurooplane, iseäranis mõned liig hästi sõõnud isandad ja emandad niisugust maja elamiseks tarwitada. Tunlewarju see maja küll suurt et jaa pakkuma. Arwatawaste on ta kaitseks loomade wastu niisugune ehitatud.

enne eurooplaste sinnaminekut ei tunnud. Ka praegu on Ekuadori riigis pagana-usulised mitte-soolajõõjad ja ristiusulised soolajõõjad indiaanlased.

Soowastawaid jookisid tundsiwad indiaanlased juba enne eurooplaste sinnaminekut; neid walmistati palmipuude wiljast, maisist, banaanidest ja kassawa-leiwast. Ka niisuguseid suguharusid oli, kes ainult wett jõiwad ja mahlasteid taimewarfi närisiwad. Guahanas pannakse tükk kawasjat ühte suurde anumasse ja kallatakse palawat wett peale. On see segu ära jah-

tunud, siis segavad naised teda lättega ja näriwad ta suus pudruks. See puder sülitatakse ühte pikka künasse (mis õõnsaks-tehtud puutiivist on tehtud) ja walatakse talle sooja wett

Zulu sõjamees.

peale. Kui see pudru-sarnane segu käärima on läinud, siis lastakse wedelik läbi roosõela ära jooksta ja walmis jook pannakse kõrwiatsatest tehtud pudelitesse. See on siis hapne õlle sarnane jook, milles suus näritud kassawa tükiid ujuvad. Indianlased joowad teda väga palju ja jääwad wiimaks purju, nii et paiwari-pidu (seda jooki nimetatakse paiwariks) purjusolemisega lõpeb.

Indiaanlaste juures on peaaegu igalpool mitme naise pidamine lubatud; aga et naisterahwaid wähe on ja paljude naiste toitmine raskusi teeb, siis on enamiste ainult rikkastel ja peameestel mitu naist. Naiste ostmine on naiste rööwimise asemele astunud ja naise eest maksetawa hinna muretsemine teeb wara kult abielusse-astumise enamiste wõimataks. Et suguharufid wäga palju on, siis on pulmakombed wäga mitmesugused. Paariastujate wahel tarwitatakse enamiste ilka kosjajobitajaid. Mõnedes suguharudes, kus lapsed ema wennas (onus) oma kaitstjat nägiwad, tohtisiwad isad ennem ka oma tütardega abielusse astuda. See kombe on nüüd kadumas. Wäikestes suguharudes, kus aga ära on keelatud teistest suguharudest naist wõtta, leidub abielu wenna ja õe wahel õige sagedaste. Enamiste sunnib häda selleks, sest et teisi naisi saadawal ei ole.

Wanemad armastawad lapsi wäga ja käiwad nendega hästi ümber. Laste peksmist tuleb õige harwa ette.

Ühtki Amerika rahwas ei ole ilma usuta. Ühest ainsast Jumalast on tume aimamine olemas. Tuntakse lugemata hulka kõiksugu waimusid, milledest ei teata, kust nad on tulnud. Kord arwatakse nad inimese wastu waenulikud olewat, kord sõbralikud. Kõige ülem jumal on päikese, kuu ja tähed loonud. Tulewase elu kohta tuntakse ennemuistseid juttusi, niisama ka loomiseloo kohta. Usk, et kord walgusemehed maad, mida walgusejumal enne taewaminekut loonud, ära nõudma tulewad, oli eurooplaste wõimu laialelagunemisel efiotja wäga abiks.

A

A-2133_u
l